

Kulturmiljøplan 2021 - 2025

Vedtatt i kommunestyret 07.06.2021; sak 030/21

07.06.2021

Forord

Grue kommune utarbeidet og vedtok Kulturminneplan for Grue i 2015 i tråd med nasjonale målsetninger og med støtte fra Riksantikvaren og Hedmark Fylkeskommune. Grue kommune har rike kulturmiljøer og mange kulturminner som skal ivaretas i kommunens langsiktige arealdisponering og for samfunnsutvikling slik kommuneplanens samfunnsdel understreker dette gjennom formuleringen; «*Grues kulturminner er identitetsbyggende og en ressurs for samskaping.*»

I 2020 ble Stortingsmelding 16 – «Nye mål i kulturmiljøpolitikken» vedtatt av Stortinget . Meldingen understreker sammenheng og helhet for kulturmiljøer, bærekraft og klima- og miljøpolitikken. Med nye nasjonale føringer var det behov for en revidering av kommunens kulturminneplan. I løpet av arbeidet med å revidere planen har vi sett betydningen av å endre planens tittel til å hete Kulturmiljøplan i tråd med de nasjonale føringene.

I arbeidet med å revidere planen har kommunen ved hjelp av nye midler fra Riksantikvaren leid inn kulturminnefaglig bistand som har hatt den faglig ledelsen av planarbeidet. Ei tverrfaglig sammensatt arbeidsgruppe fra administrasjonen har deltatt i arbeidet med revidering av planen.

Stor takk til Rebekka Stagnes for god faglig ledelse og gjennomføring av planarbeidet!

Rune Grenberg

ordfører

Innhold

1.	Innledning.....	6
1.1	Kulturmiljøplanens mål	7
1.2	Organisering og mandat	7
2	Kulturminnevernet	8
2.1	Hvorfor ta vare på kulturminner?	8
2.2	Kulturminneloven	9
2.3	Loven for planlegging og byggesaksbehandling	9
2.4	Andre førende dokumenter	10
3	Kulturminnenes vern defineres ulikt	12
3.1	Automatisk fredete kulturminner	12
3.2	Kulturminner fredet ved vedtak	13
3.3	Kulturminner uten særskilte juridisk beskyttelse	13
4	Forvaltning og verktøy/virkemidler	15
4.1	Kulturminnemyndighetens roller og ansvar	15
4.2	Kommunens rolle i kulturminnevernet	15
4.3	Kommunen som eiendomsbesitter	15
4.4	Eiers rolle i kulturminnevernet	15
4.5	Økonomiske støtteordninger	16
4.6	Tips til eiere, brukere og saksbehandlere	18
5	Kommunens utvalgte fokusområder	19
5.1	Automatisk fredete kulturminner	20
5.1.1	Steinalderboplass	21
5.1.2	Utmarksgraver (fangstmarksgraver) og gravhauger	21
5.1.3	Fangstanlegg	23
5.1.4	Nes – eldste daterte gårdsbosetning	23
5.1.5	Vikingtid og funn	24
5.2	Kulturlandskap	25
5.2.1	Kulturhistoriske landskap av nasjonal interesse (KULA)	26
5.2.2	Finnskogens kulturlandskap	27
5.2.3	Historiske hager	28
5.2.4	Hytjanstorpet	29
5.3	Skogfinsk kulturarv	30
5.3.1	Bygningsarven	32
5.3.2	Askosberget	33
5.3.3	Pasotorpet	34
5.3.4	Åsta Holths Leiråker	35

5.4	Jord- og skogbrukets bygningsarv og kulturmiljøer	36
5.4.1	Husmannsplasser.....	37
5.4.2	Bureisning.....	38
5.4.3	Sætermiljøer.....	39
5.4.4	Smier, løer og torvstrøløer	40
5.4.5	Skogshusvære.....	41
5.5	Tettsteder	42
5.5.1	Kirkenær og de andre stasjonsstedene	43
5.5.2	Svullrya	45
5.6	Tekniske og industrielle kulturminner.....	47
5.6.1	Agnåa.....	48
5.6.2	Rotnavassdraget.....	49
5.6.3	Røgden Bruk	50
5.6.4	Tjura.....	51
5.7	Samlingsplasser	53
5.7.1	Gamle Grue kirke og kirkebrannen	53
5.7.2	Grue kirke	55
5.7.3	Grue Finnskog kirke	56
5.7.4	Grue rådhus.....	57
5.7.5	Skolene i Grue.....	58
5.7.6	Forsamlingslokaler.....	59
5.7.7	Finnskogparken dansepark.....	60
5.7.8	Smørhaugen skoleskibakke	61
5.8	Veier og bruer.....	62
5.8.1	Pilegrimsleden	62
5.8.2	Finnevegen	63
5.8.3	Glomma og flom.....	64
5.8.4	Bruer	65
5.8.5	Solørbanen (Kongsvinger-Elverum).....	66
5.9	Krigs- og forsvarshistorie.....	68
5.9.1	Lundeby skanse	68
5.9.2	Grue i krig 1940-45	69
5.9.3	Flyktningerutene	70
5.9.4	Flyslippet på Mikkelsberget.....	72
6	Ord- og begrepsforklaring	73
7	Handlingsplan	74
8	Vedlegg 1.....	77

Vedtaksfredete kulturminner i Grue	77
Forskriftsfredete bygninger i Grue	77
Automatisk fredete kulturminner i Grue.....	77
Bygninger regulert til bevaring	77
9 Vedlegg 2 - Tidligere registrerte kulturminner som følger planens tematikk.....	78
Skogfinske eiendommer	78
Bygningsmiljøer og kulturmiljøer i jord- og skogbruk	79
Kulturlandskap.....	82
Tekniske industrielle kulturminner.....	82
Møteplasser, institusjoner og kommunikasjoner.....	84

1. Innledning

Ett av de nasjonale strategiene for Norges kulturmiljøpolitikk er «*at mangfoldet av kulturminner og kulturmiljøer skal forvaltes og ivaretas som bruksressurser, og som grunnlag for kunnskap, opplevelser og verdiskaping.*» I den nye kulturmeldingen (meld. st. 16 (2019-2020) Nye mål i kulturmiljøpolitikken) har de nasjonale myndigheten valgt å innføre samlebetegnelsen «kulturmiljø» for å understreke betydningen og viktigheten av helhet og sammenheng i synet på og arbeidet med kulturminner, kulturmiljøer og kulturlandskap. De legger også vekt på at målet med kulturmiljøarbeidet er engasjement, bærekraft og mangfold.

Kulturmiljøplanen skal synliggjøre de ulike kulturminnene som finnes i kommunen samt danne grunnlag for en kommunal kulturminnepolitikk som også skal gjenspeile de nasjonale målene for bevaring og bruk av kulturminner. Denne planen er først og fremst et redskap for kommunens politikere og administrasjonen i arbeidet med forvaltningen av kulturminner og deres verdier. Det skal også kunne gi nyttig råd og kunnskap/tips til tiltakshavere og være av interesse for publikum for øvrig.

Et viktig formål med denne planen har vært å synliggjøre de kulturmiljøene som finnes i kommunen, men også komme frem til en enighet om en kommunal strategi for hvordan vi skal ta vare på disse. Bevaring av de tradisjonelt anerkjente kulturminnene står sentralt, men også nye typer kulturminner er trukket frem som viktige for fremtida. Kulturmiljøer utgjør viktige ressurser for samfunnet og er viktige i en bærekraftig utvikling. De er også viktige identitetsbærere og utgjør kilder til kunnskap, opplevelse og verdiskaping. En forhåpning er at planen skal bidra til en positiv holdning til bevaring og til å styrke identiteten og engasjementet hos kommunens innbyggere.

Grue kommune står foran store utfordringer for fremtida. Kulturmiljøplanen og de utvalgte temaer og verneområder i denne planen vil ha betydning når det gjelder å vise hva som er viktig å ta vare på i Grue. Med det formål om å sikre en forutsigbarhet i saker der kulturminner og kulturmiljøer blir berørt. Planen vil være et bidrag til et forbedret samarbeid mellom kommunen, private tiltakshavere, privatpersoner, organisasjoner og andre offentlige etater.

1.1 Kulturmiljøplanens mål

Grue kommune har i kommuneplanens samfunnsdel for 2020-2032 definert hvilke strategier kommunen skal bruke for å nå sine mål. Med utgangspunkt i kommuneplanens samfunnsdel er det utarbeidet mål for kulturmiljøplanen. Visjon for denne planen er slik:

«Grues kulturminner er identitetsbyggende og en ressurs for samskaping.»

- **Forvaltning** av kulturminner, kulturmiljøer og kulturlandskap på en måte som sikrer **kunnskap** om fortiden og **bærekraftig utvikling**.
- Fokusere på temaer som er viktige for kommunens **identitet**, vil bidra til **samskaping** og som vil være arenaer der innbyggere, lag, foreninger og næringsliv kan samles om noe felles.
- **Tilgjengeliggjøre** kulturminnene og bruke disse **aktivt** i blant annet kulturformidling, opplevelse - og besøksnæring og tilrettelegging av turløyper/kulturstier.

1.2 Organisering og mandat

Arbeidet med den første utgaven av Grue kommunes kulturminneplan var en omfattende prosess, med registreringer av kulturminner i kommune, arrangementer av møter for politikere og befolkning, innsamling av innspill og bearbeiding for å ferdigstille en plan i 2015.

Kulturmiljøplanen blir revidert etter tilskudd fra Riksantikvaren i 2020, for å gjennomgå og oppdatere den eksisterende plan (KS – vedtak 095/20). Til revideringen er det ansatt en konsulent på prosjektbasis. Prosessen for revideringen har ikke vært en like omfattende prosess. Den reviderte planen har tatt utgangspunkt i innholdet i den første planen og beholde den prioriteringen av kulturminner som allerede var gjort forrige runde. Dokumentet er tilført en ny metode for verdivurdering av kulturmiljøer og kulturminner, og handlingsplanen er i ett nytt format med nye tiltak.

Prosjekteier:	Kommunedirektør
Prosjektansvar:	Utviklingsavdelingen
Prosjektleder:	Utviklingsavdelingen v/ Anne Berit Gullikstad
Fagkonsulent:	Rebekka Stangnes
Arbeidsgruppe:	Anne Berit Gullikstad (Utviklingsavdelingen) Johny Solvang (Enhet for samfunn) Anne Grete Bråten (Enhet for samfunn) Anita Sæthre Goplen (Utviklingsavdelingen) Sigbjørn Sæther (Enhet for samfunn) Dag Haugen (Enhet for samfunn)

2 Kulturminnevernet

2.1 Hvorfor ta vare på kulturminner?

Kulturminneloven §2 sier:

“Med kulturminner menes alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til. Med kulturmiljøer menes områder hvor kulturminner inngår som del av en større helhet eller sammenheng. Reglene om kulturminner og kulturmiljøer gjelder så langt de passer også for botaniske, zoologiske eller geologiske forekomster som det knytter seg kulturhistoriske verdier til. Etter denne lov er det kulturhistorisk eller arkitektonisk verdifulle kulturminner og kulturmiljøer som kan vernes. Ved vurdering av verneverdier kan det i tillegg legges vekt på viktige naturverdier knyttet til kulturminnene.”

Våre kulturminner er viktige for vår identitet. Kulturminner og historiske miljøer er faktorer som gjør et sted eller by interessant. Å ta vare på særpreget og utvikle det videre i respekt for verdiene de representerer er viktige for å kunne bevare og styrke den stedlige identitet.

For å kunne beholde historien, mangfold og miljøkvaliteter, må vi ikke bare bevare enkelte objekter. Samlinger med flere bygninger og landskap har store verdier som miljøer. Kulturhistoriske miljøer har en viktig bruksfunksjon for dagens og fremtidens befolkning, blant annet som kilder til kunnskap, rekreasjon og livskvalitet. Den eldre bygningsmassen representerer ved siden av å være miljøskapende store bruksverdier, både økonomisk og for klimaet. De gamle bygningene er allerede oppført og har ikke det samme klimaavtrykket som et nytt bygg vil ha. Ved å ta vare på og vedlikeholde gamle og kulturhistoriske bygg og anlegg vil det være viktig i arbeidet for å redusere klimagassutslipp i bygg- og anleggsektoren.

Våren 2020 kom St.meld. nr. 16 *Nye mål i kulturmiljøpolitikken*. Denne presenterer Klima- og miljødepartementets nye mål for hvordan forvaltningen av kulturmiljøer, herunder kulturminner, kulturlandskap og kulturmiljøer, skal foregå fremover.

- *Alle skal ha mulighet til å engasjere seg og ta ansvar for kulturmiljø*
- *Kulturmiljø skal bidra til bærekraftig utvikling gjennom helhetlig samfunnsplanlegging*
- *Et mangfold av kulturmiljø skal tas vare på som grunnlag for kunnskap, opplevelse og bruk*

Samtidig søker Riksantikvaren, som er direktorat under Klima- og miljødepartementet, at kommunen skal finne gode løsninger for å utvikle sitt arbeid med kulturminner. For å styrke kunnskap og rådgivningstjenester lokalt og regionalt.

De nasjonale føringene eller lokale bestemmelser på forskjellige nivåer har ikke som hensikt å være bremsekloss for lokal og regional samfunnsutvikling, men for å sikre at vesentlige verdier ikke går tapt i våre lokalsamfunn. Historiske verdier er viktige elementer i en miljømessig helhet og slike verdier må vektlegges som et premiss for utviklingen. Kulturminnene er viktige verdier for

samfunnet som identitetsbærere. Særpreget og verdiene utgjør også en viktig ressurs for turismen og reiselivet i vår kommune.

2.2 Kulturminneloven

Kulturminneloven §1 definerer lovens formål

“Kulturminner og kulturmiljøer med deres egenart og variasjon skal vernes både som del av vår kulturarv og identitet og som ledd i en helhetlig miljø- og ressursforvaltning.

Det er et nasjonalt ansvar å ivareta disse ressurser som vitenskapelig kildemateriale og som varig grunnlag for nålevende og fremtidige generasjoners opplevelse, selvforståelse, trivsel og virksomhet.”

Kulturminneloven (kml.) er en særlov, som betyr at den går over lover som er mer generelle, slik som plan og bygningsloven. På denne måten kan kulturminneloven legge føringer for kommunes saksbehandling etter plan og bygningsloven. Kommunene er pliktige til å forholde seg til kulturminneloven i alle saker der fredete bygninger, anlegg eller miljøer er berørt. Dersom ikke-fredet bebyggelse fra før 1850 planlegges revet eller vesentlig endret, er kommunene pliktige til å melde fra til kulturminnevernmyndighetene i henhold til kml. §25. Riksantikvaren er overordnet direktorat for den utøvende virksomheten. Fylkeskommunen, Sametinget og de marinarknologiske museene utgjør det regionale forvaltningsleddet.

En paragraf i kml. som gjelder alle, og som alle må forholde seg til, er § 3:

“Ingen må – uten at det er lovlig etter § 8 – sette i gang tiltak som er egnet til å skade, ødelegge, grave ut, flytte, forandre, tildekke, skjule eller på annen måte utilbørlig skjemme automatisk fredet kulturminne eller fremkalle fare for at dette kan skje.”

Det betyr at alle er like ansvarlige for å ta vare på og verne om vår felles kulturarv. Dersom noen kommer over kulturminner, særlig de av en viss alder, må man si ifra til kulturminnevernmyndighetene i form av fylkeskommunen eller regionsmuseene.

2.3 Loven for planlegging og byggesaksbehandling

Til vanlig kalt plan- og bygningsloven (pbl.). Denne loven er førende for alt planlagt arbeid som omhandler tiltak som kan gjøre endringer på fast eiendom. Tiltak blir av lovens § 1-6 definert:

“Med tiltak etter loven menes oppføring, riving, endring, herunder fasadeendringer, endret bruk og andre tiltak knyttet til bygninger, konstruksjoner og anlegg, samt terrenginngrep og opprettelse og endring av eiendom, jf. § 20-1 første ledd bokstav a til m. Som tiltak regnes også annen virksomhet og endring av arealbruk som vil være i strid med arealformål, planbestemmelser og hensynssoner. Iverksetting av tiltak som omfattes av denne lov, kan

bare skje dersom de ikke er i strid med lovens bestemmelser med tilhørende forskrifter, kommuneplanens arealdel og reguleringsplan, jf. kapittel 20 om søknadsplikt og tillatelse. Dette gjelder også hvis tiltaket er unntatt fra søknadsplikt etter §§ 20-5 og 20-6.”

Plan og bygningsloven er viktig i forvaltningen av kulturminner, miljøer og landskap. Ansvaret for planlegging og byggesaksbehandling ligger hos Kommunestyret, men vil i stor del være delegert til administrasjonen (kommunedirektør). Likevel viser denne loven til eiers ansvar og plikt knyttet til å eie fast eiendom.

Loven har en rekke kapitler og paragrafer som kan anvendes for å sikre disse ressursene. I planarbeidet kan kommunen legge til hensynssoner og føringer for å sikre miljøer, landskap eller enkeltstående kulturminner. Slik som kapittel 31 som omhandler krav til eksisterende byggverk. Her omtales hvilke plikter, regler og ansvar en eier eller tiltakshaver har for bygningen og fast eiendom, samt kommunens ansvar for å følge opp om eier ikke tar tilstrekkelig ansvar. § 31-1 plikter kommunen til å ta vare på historiske, arkitektoniske eller annen kulturell verdi som knytter seg til bygningenes fasade, så langt det lar seg gjøre. Kapittel 29 omhandler krav til tiltak. Målet er å sikre visuelle kvaliteter, omgivelser og helhetlig utforming. Ved endringer på bygningene, som utskifting eller tilbygg, vil der være krav til utforming for å sikre en god arkitektonisk og funksjonell utforming og tilpassing knyttet til bygningens form, bruk, omgivelser og tekniske krav.

Kommunen har mulighet for å fastsette føringer vedrørende vern av kulturminner og -miljøer i kommuneplanens arealdel, dette gjør bestemmelsene juridisk bindende.

2.4 Andre førende dokumenter

Det finnes flere andre lover, meldinger og konvensjoner som har betydning for arbeidet med bevaring av kulturminner. På et internasjonalt nivå foreligger det flere avtaler som Norge har sluttet seg til, og disse gir føringer spesielt på statlig overordnet nivå, men også på det lokale planet. Denne listen er ikke utfyllende.

Regionalt:

- Hedmark fylkeskommune (gjeldene fra 2005) "Kulturminner for Hedmarks fremtid" er fylkesdelplan for vern og bruk av kulturminner og kulturmiljøer for Hedmark fylkeskommune.

Nasjonalt:

- St.meld.nr. 16 (2004-2005) "Leve med kulturminner".
- St.meld. nr. 16 (2019-2020) "Nye mål i kulturmiljøpolitikken".
- Norge ratifiserte Europarådets rammekonvensjon om beskyttelse av nasjonale minoriteter (1999); Som i Norge omhandler samer, kvener/norskfinner, jøder, skogfinner, romer og romanifolk/tatere.
- De gjeldende byggetekniske forskriftene (per dags dato TEK17). Disse legger føringer for hvordan bygninger skal konstrueres og hvilke krav bygg i dag skal oppfylle.

- Lov om forvaltning av naturens mangfold (Naturmangfoldsloven 2009) som skal sikre at biologisk, landskapsmessig og geologisk mangfold og økologisk prosesser blir tatt vare på.

Internasjonalt:

- Venezia-chartret (1964). Beskriver prinsipper for konservering og restaurering av kulturminner. Venezia-chartret er det første internasjonale samarbeidet innen kulturminnevernet.
- UNESCO-konvensjonen om vern av "immateriell kulturarv" (2003), der målet er å beskytte den rikdommen immateriell kulturarv innebærer, og å være en kilde til utvikling og dermed ressurs for mange folkegrupper.
- Den europeiske landskapskonvensjonen (2004) der formålet er å verne, forvalte og planlegge landskap og organisere europeisk samarbeid på disse områdene.
- Malta-konvensjonen (1992) som forutsetter at den arkeologiske kulturarven skal bevares som kilde til den europeiske hukommelsen og være et utgangspunkt for historiske og vitenskapelige studier.

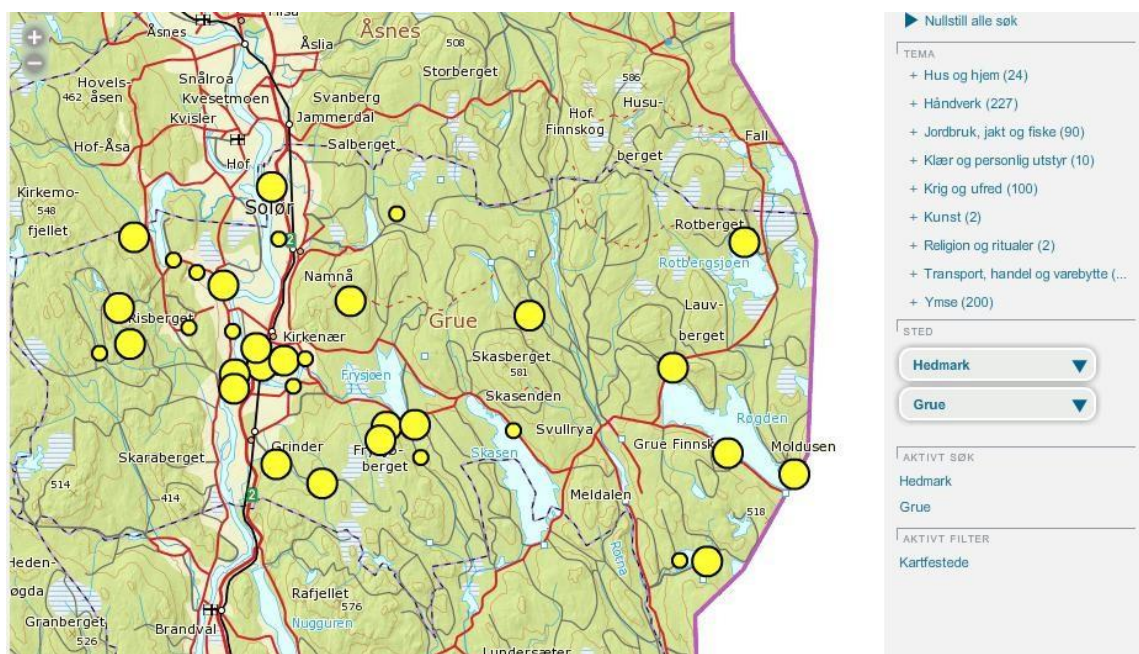
3 Kulturminnenes vern defineres ulikt

3.1 Automatisk fredete kulturminner

Automatisk fredning innebærer at kulturminnet er direkte fredet etter kml. § 4, uten at et vedtak er fattet. Alle faste kulturminner fra før 1537 er automatisk fredet. I tillegg har alle automatisk fredete kulturminner en sikringszone på 5 meter i alle retninger fra objektet. Stående bygninger fra perioden 1537-1649 blir etter en erklæring fra Riksantikvaren også automatisk fredete. Samiske kulturminner eldre enn 100 år er også automatisk fredete.

Det finnes per 2. februar 2015 i alt 763 registrerte automatisk fredete kulturminner i Riksantikvarens database, Askeladden. Av disse er 354 lokaliteter og 409 er enkeltminner. En stor del av disse registreringene som finnes i forbindelse med omfattende utmarksregistreringer ble utført i regi av Hedmark fylkeskommune fra 1992- 1998. Dette materialet finnes på fylkeshuset og resultatene ligger inne i Askeladden.

I Oldsaksamlingen finnes det over 200 lokaliteter med gjenstander fra Grue. Det er bare en brøkdel av de eksisterende fornminnene i Grue som er registrert.

Det gule på kartet viser lokaliteter, og til høyre vises de ulike typene. Kulturminnene er spredd over hele kommunen, men med en hovedvekt på den østre delen av kommunen. Kilde: Oldsaksamlingens sin nettside.

3.2 Kulturminner fredet ved vedtak

Vedtaksfredet

Fredning skjer gjennom enkeltvedtak etter kulturminneloven eller svalbardmiljøloven.

Vedtaksfredning etter kulturminneloven kan omfatte alle slags faste kulturminner og fartøy yngre enn 1537. Større løst inventar kan fredes sammen med byggverk eller anlegg. I Grue finnes det flere vedtaksfredete bygninger, som for eksempel hovedbygningen på Grinder gård (se vedlegg).

Forskriftsfredet

Betegnelsen brukes om kulturminner som er fredet etter forskrift, ikke ved enkeltvedtak. Det er byggverk og anlegg i statlig eie (kml. § 22a) og kulturmiljøer (kml. § 20) som fredes ved forskrift. Forskriftsfredning innebærer normalt en forenklet prosedyre i forhold til fredning ved enkeltvedtak. I Grue er det to bygninger som er forskriftsfredet, Grue prestegård og det tilhørende stabburet.

Midlertidig fredet

Midlertidig fredning kan vedtas om et kulturminne er truet og det er ønskelig å vurdere om kulturminnet kan være aktuelt for permanent fredning. Den midlertidige fredningen kan oppheves dersom kulturminnet ikke lenger er truet og/eller kulturminnemyndigheten vurderer at objektet ikke er aktuelt for permanent fredning. I motsatt fall vil vedtak om midlertidig fredning normalt bli stående inntil det avløses av vedtak om permanent fredning.

Listeførte kirker

Listeførte kirker er kirker oppført før 1537 og erklært stående kirker fra 1537- 1650 er automatisk fredet. I tillegg er også et fåtall yngre kirker vedtaksfredet. Alle de rundt 300 kirkene i Norge som er oppført mellom 1650 og 1850, betraktes som verneverdige og er derfor listeført. I tillegg er flere verneverdige kirker bygget etter 1850 listeført. I Grue er det ei listeført kirke, Grue Kirke. Grue Finnskog kirke (Revholt kapell) er ikke oppført på denne listen. Tidligere var det Riksantikvaren som skulle uttale seg før det fattes vedtak som innebærer inngrep eller andre endringer av listeførte kirker. Fra desember 2014 er dette ført over til fylkeskommunen.

3.3 Kulturminner uten særskilte juridisk beskyttelse

Formelt vern er ikke en forutsetning for bevaring av kulturminner. I kommunen er det registrert bygninger, miljøer og andre kulturminner som sentrale eller lokale vernemyndigheter vurderer som verneverdige, men som ikke er formelt fredet. Kommunen kan gjennom planlegging verne om slike kulturminner. Det kan gjøres ved å benytte pbl. §11-8 adgang til å vedta særlige hensynssoner med formål vern av kulturmiljø, med angivelse av hva som er interessant, og med tilhørende retningslinjer og bestemmelser. I henhold til pbl. §12-5 omfatter denne adgangen også enkeltstående kulturminner.

Lokalt gir kommunens lister over registrerte kulturminner en oversikt over hva dette omfatter. Som blant annet oversikten over kulturminner i denne planen. Nasjonalt og regionalt finnes også andre registre.

Askeladden og Kulturminnesøk

Askeladden er Riksantikvarens database over registrerte fredete kulturminner i Norge. Denne databasen har begrenset tilgang. Kulturminnesøk er den offentlige versjonen av Askeladden, en nettside åpen for publikum. Kulturminnesøk viser informasjon om kulturminner registrert i Askeladden og i tillegg informasjon fra flere andre kilder.

Registeret finnes på nett: www.kulturminnesok.no

SEFRAK (Sekretariatet for registrering av faste kulturminner)

SEFRAK er et landsdekkende register over eldre bygninger og andre faste kulturminner. Det omfatter bygninger oppført før 1900, uavhengig vernestatus. Registreringene ble gjort i perioden 1970-1990-årene. På flere steder i kommunen (særlig på Finnskogen) så man bort fra tidsgrensen og registrerte derfor samtlige bygninger på de besøkte gårdstun. Registeret inneholder opplysninger om alder, byggemåte, funksjon og eierforhold. I tillegg er bygningene målt opp og man har tatt bilde av hver enkelte fasade. SEFRAK er en god kilde og brukes mere som et generelt kulturhistorisk register, men brukes også av forvaltningen for å undersøke en bygnings verneverdi. Registreringene finnes digitalisert på www.miljostatus.no og i kommunens tekniske kart. En registrering i SEFRAK innebærer ingen vurdering i seg sjøl av kulturminneverdiene. I kartet er de registrerte bygningen markert med trekant. Trekantene er fargekodet, grå, gule eller røde. De grå trekantene betyr at bygget er borte. De gule trekantene er at bygget er registrert og bør dermed gjøre noen vurderinger ved å gjøre tiltak på bygget. De røde trekantene betyr at det er meldepliktig når det skal gjøres tiltak på bygningen.

4 Forvaltning og verktøy/virkemidler

4.1 Kulturminnemyndighetens roller og ansvar

Fylkeskommunen er regionalforvaltningens kulturminnevernmyndighet, dermed skal henvendelser knyttet til kulturminner gjøres til dem.

I de tilfeller der reguleringsplanbestemmelsene for et område forutsetter vurdering eller godkjenning av kulturminnemyndighetene skal Innlandet fylkeskommune gis anledning til å uttale seg. For fredete bygninger og miljøer i statlig eie går saken videre til Riksantikvaren for uttalelse.

4.2 Kommunens rolle i kulturminnevernet

Kommunens befattning med saker som berører kulturminneverdier er mangeartet, men til daglig først og fremst knyttet til planlegging og byggesaksbehandling med hjemmel i plan- og bygningsloven. Innlandet fylkeskommune er høringspart i alle plansaker og uttalepart i alle byggesaker som berører kulturminner. Det gjelder både bygninger der reguleringsbestemmelsene forutsetter dette, men også saker som berører bygninger som har en antikvarisk verdi eller som er oppført før 1850.

Kommunens andre planer, arealplan, reguleringsplaner og byggeskikkveiledere er laget for å sikre at byggetiltak og utvikling skal ta hensyn til kulturminner og kulturmiljøer. De ulike planene og dokumentene inneholder konkrete råd av hva som bør aksepteres, som kommunen kan legge til grunn som premisser i de vedtak som fattes. Det er dermed viktig at saksbehandlingen i kommunen politisk og administrativt bruker disse når vedtak skal fattes. Samt at det tydeliggjøres for huseiere, utbyggere og brukere av kulturminner.

4.3 Kommunen som eiendomsbesitter

Grue kommune er en betydelig huseier. Flere av husene i kommunens eie har kulturhistorisk verdi, fra ulike tidsepoker og av ulik alder. Som huseier og forvaltningsinstans har kommunen et ansvar for å ivareta bygninger med kulturhistorisk verdi. Grue rådhus er et godt eksempel på en slik bygning.

4.4 Eiers rolle i kulturminnevernet

Den viktigste innsatsen for kulturminnevern gjøres av den enkelte eier. Mange huseiere har gjort en stor innsats for kulturminnevernet ved å ta godt vare på bygninger og anlegg i sitt eie. Alle huseierne har et ansvar for at den bygningsmessige tilstand er i samsvar med kravene i lover og forskrifter. Det er mange eiere av kulturminner som har god kunnskap om hvilke verdier som er viktige og hvordan de skal kunne ta vare på kulturminnene sine på en god måte. Det vil likevel alltid være noen som ikke har like gode kunnskaper, som dermed trenger god veiledning og rådgivning.

Det er viktig at huseiere er klar over sin plikt ovenfor hus og eiendom, da det er mye som går tapt av kunnskap og kulturminneverdier når eiere gjennomfører tiltak uten å søke til kommunen om byggesaker eller varsel til fylkeskommunen om funn av kulturminner.

4.5 Økonomiske støtteordninger

Det finnes flere støtteordninger til kulturminnevern hos forskjellige aktører. Dette er ordninger som privatpersoner og organisasjoner kan søke støtte hos, kravene spesifiseres hos de ulike støtteordningene.

Innlandet fylkeskommune

Innlandet fylkeskommune har valgt å videreføre støtteordningen som Hedmark fylkeskommune hadde før sammenslåingen i 2020. Hvor mye som stilles til disposisjon hvert år avhenger av årsbudsjettet. Prioritering av søknadene tar utgangspunkt i fylkesdelplanen for vern og bruk av kulturminner og kulturmiljøer. Satsningsområder, verdier og prinsipper i denne danner grunnlag for vurdering av søknadene. Tilskudd gis til istandsetting av freda bygninger, brannsikring, middelalderbygninger og teknisk-industrielle kulturminner.

Søknadsfrist: 1. november hvert år.

<https://innlandetfylke.no/tjenester/kulturarv/nyheter-kulturarv/sok-tilskudd-til-freda-bygninger-og-kulturminner.24808.aspx>

Kulturrådet

Kulturrådet gir tilskudd til kunst og kultur over hele landet. Organisasjonen er en rådgiver for staten i kulturspørsmål. Med formål å stimulere samtidens mangfoldige kunst- og kulturuttrykk og å bidra til at kunst og kultur skapes, bevares, dokumenteres og gjøres tilgjengelig for flest mulig.

Søknadsfrist: ulike frister for ulike tilskuddsordninger.

<https://www.kulturradet.no/stotteordninger>

Spesielle Miljøtiltak i Landbruket (SMIL)

Er en statlig tilskuddsordning som er en del av det årlige landbruksoppgjøret. Formålet med SMIL – midlene er å fremme natur- og kulturminneverdiene i jordbrukets kulturlandskap og redusere forurensning fra jordbruket. Det er kommunen som behandler søknader om SMIL, og kommunen skal prioriterer søknader om tilskudd ut fra kommunale retningslinjer.

<https://www.grue.kommune.no/article46429-21205.html>

Kulturminnefondet

Kulturminnefondet er en statlig tilskuddsordning, de får bevilgninger over statsbudsjettet. Tilskuddsordningen er for private eiere av verneverdige kulturminner, de må ikke være fredet. Frivillige lag og organisasjoner som forvalter kulturminner kan også søke støtte fra denne ordningen. Tilskudd gis til bygninger, boliger, båter, hageanlegg og kulturlandskap.

Søknadsfrist: fortløpende.

<https://kulturminnefondet.no/>

Den Norske Stats husbank

Gir *lån* på antikvarisk grunnlag ved utbedring/rehabilitering av bygninger med antikvarisk og kulturhistorisk verdi.

<https://husbanken.no/person/>

Stiftelsen UNI

Stiftelsen UNI er en allmenn stiftelse som støtter sikringstiltak som verner mennesker og kulturminner. Deres formål er å sikre en trygg utvikling i samfunnet, innen skadevern og miljøvern. Støtte til brannsikring står sentralt. Midlene til den økonomiske støtten kommer fra avkastningen på stiftelsens kapital.

Søknadsfrist: fortløpende.

<http://www.stiftelsen-uni.no/soknaden.html>

4.6 Tips til eiere, brukere og saksbehandlere

- Søk råd hos fagfolk, som antikvarer og tradisjonshåndverkere før du begynner.
- Ved istandsetting og reparasjoner bør dette gjøres etter antikvariske prinsipper. Som å velge samme materialer, metoder og farger.
- Let etter arkivmateriale, gamle bilder og kilder som kan bidra til å forstå historien. Dette kan hjelpe til med å komme frem til gode valg for istandsetting eller endring.
- Hvis det skal bygges nytt, bygges på eller gjøre andre endringer tilpass dette til det gamle.
- Ved arbeid med utemiljø må det tas hensyn til inn- og utsyn, som betyr hva du ser ut fra stedet/kulturminnet/huset og hvordan det vil se ut fra utsiden når man ser på et. Tilpasse til omgivelsene.

5 Kommunens utvalgte fokusområder

I Grue kommune finner vi et mangfold av kulturminner, som forteller om bygdehistorie, byggeskikk, skogbruks- og jernbanehistorie og mye mer. Grue kommune har en viktig minoritetshistorie som er en viktig del av kommunens forvaltningsansvar. Denne planen skal vise et bredt og representativt utvalg av kommunens historie og kulturminner.

- Automatisk fredete kulturminner
- Kulturlandskap
- Skogfinsk kulturarv
- Bygningsarv og kulturmiljøer i jord- og skogbruk
- Tettsteder
- Teknisk- industrielle kulturminner
- Møteplasser, institusjoner og kommunikasjoner
- Krigs- og forsvarshistorie

For denne perioden vil Grue kommune jobbe aktivt mot spesielt to temaer innenfor disse prioriterte områdene; Stedsutvikling på Svullrya og 200 års markering av kirkebrannen i Grue kirke frem mot 2022.

Den informasjonen som står om de ulike temaene er ikke uttømmende, det vil alltid være mer, flere perspektiver og paralleller. De verneverdiene som blir definert i planen er heller ikke uttømmende, men gir et grunnlag for å forstå verdien i det enkelte kulturminnet eller tema. Det vil blant annet være knyttet individuelle og personlige verdier til kulturminnene.

Kart: Kartverkets historiske kart.

5.1 Automatisk fredete kulturminner

Det har vært folk i Grue helt siden eldre steinalder. Menneskene kom til området etter at innlandsisen trakk seg tilbake for ca. 10- 11 000 år siden. Det er langs vassdragene vi finner de første sporene etter våre forfedre. Vassdragene var viktige ikke bare for bosettingen, men også for ferdsel i området. Glomma er helt sentral i denne sammenhengen.

I følge Snorre i Ynglingesagaen, var det Solve den gamle som ryddet Solør først. Solve den gamles oldebarn, Halvdan Gulltann, bodde i Solør da han giftet bort sin datter (Solveig eller Solva) til Olav Tretelgja fra Värmland, sønn av Ingjald Illråde. Med dette giftemålet kom Ynglingeætten til Norge. Olavs og Solvas sønn ble kalt Halvdan Kvitbein. Han vokste opp hos sin bestefar i Solør og ble ifølge Snorre en mektig konge som la under seg mye av Hedmark, Toten, Hadeland og Vestfold. Halvdan Kvitbein var tipp-oldefar til Halvdan Svarte, far til Harald Hårfagre.

Nede i Glomma-dalen har man på flere steder observert sjørbrent stein. Dette tyder på gammel bosetting. Skjørbrent stein er et resultat av oppvarmingen stein har vært utsatt for i kokegropen. Kokegropene ble brukt til å steke mat, gjerne hele dyr eller fisk. Kjøtt og fisk ble pakket inn i f.eks. blader eller never, og lagt inntil steinene som hadde blitt varmet opp i et bål gropen. Gropene med innholdet ble dekket over med jord, og etter en tid, gjerne flere timer, så var maten klar til å spise.

I tillegg til bosetningsspor er det gjort en rekke funn knyttet til utnyttelse av utmarksressurser i kommunen. Slik som fangstanlegg og jernutvinningsanlegg, som kan ha blitt brukt i området i lang tid. De kullgropen og jernframstillingsanlegg som er datert gjennom arkeologiske utgravinger, synes jernproduksjonen i disse områdene i all hovedsak å ha foregått innenfor perioden ca. 900-1350 e.Kr. med en topp på 1100-1200-tallet. Mengden spor et jernutvinning tyder på at det har vært produksjon langt over det lokale behovet.

De fleste automatisk fredete kulturminner er vanskelig å se, finne og ofte fjernet etter undersøkelse. Det er likevel noen som er mer synlig, slik som gravhauger og røyser. Det er også noen hus som så gamle at de er automatisk fredet. Slik som [Stabburet på gården Enger](#) (g.nr. 53 b.nr. 20) ved Glomma.

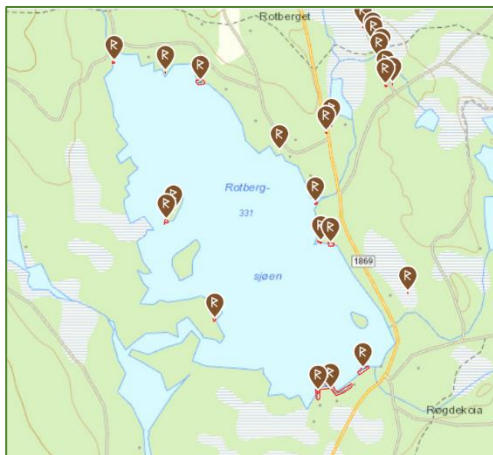
Verneverdi

For alle de omtalte kulturminnene i dette delkapitlet og alle andre automatisk fredede kulturminner registrerte og uregistrerte, er av høy verdi. Alt som kan skade eller skjemme er forbudt.

Kulturminnene har informasjon om fortidens mennesker og aktiviteter i området. De har særlig betydning for kunnskap om fortiden, da det finnes få eller ingen skriftlige kilder. Det er viktig å ta vare på og verne om automatiske fredete kulturminner fra distriktet for å kunne belyse menneskers bevegelse, bruk og aktivitet i området.

5.1.1 Steinalderboplass

| g.nr. 111 | b.nr. 15 (N-67-10-593 Ø-69-53-64)

Steinalderboplasser er spor etter en nomadiserende jakt-, fiske- og sankebefolkning, boplassene har satt få synlige spor. Dermed er disse boplassene er vanskelig å finne, men de ligger vanligvis langs sjøer og vassdrag. Vasket fram langs strender eller under mosen kan man finne rester etter framstilling av steinredskaper, så kalte avslag. Samt skjørbrent stein knyttet til matlaging.

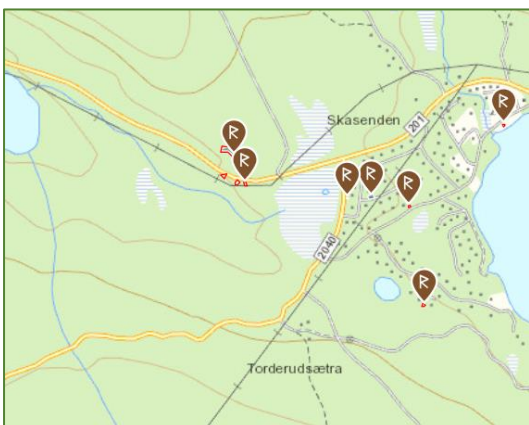
I Grue finnes det blant annet spor

[steinalderboplasser](#) ved Røgden og Rotbergsjøen. I strandsonen ved Rotbergsjøen er det funnet flere steinalderboplasser. Funnene her består av kvartsitt fra eldre steinalder og et funn av flint. Funnene er knivblad som ble satt inn i et skaft av tre eller bein og som ble brukt blant annet til kutting og skrapping. (bilde av funnene?). På en av boplassene ligger det et jernutvinningsanlegg, dette er trolig fra middelalderen. Jernutvinningsanlegget ligger helt nede i strandsonen ved sjøen. Stedet har spor etter forskjellig bruk gjennom ulike tider.

Flintøks funnet i 1905 ved Dassi, under Aurbekken, av Julius Johannesen. Foto: Oldsaksamlingen.

5.1.2 Utmarksgraver (fangstmarksgraver) og gravhauger

| g.nr. 29 | b.nr. 7 (N-67-03-364 Ø-67-84-76)

Det er funnet mange graver i fjellområdene i Sør-Norge. De fleste lokalitetene inneholder en eller to graver, men det er også funnet små felt med inntil 6-10 graver. Et fåtall av gravene er utgravd, men de fleste som er undersøkt er datert til jernalder. Tidligere ble disse gravene kalt fjellgraver på grunn av lokaliseringen i fjellet, men i de senere årene har man blitt oppmerksom på at det også finnes graver i skogsområdene i lavlandet. Graver i utmark er også kjent fra Sverige. Mens de fleste

kjente norske gravene er anlagt i fjell, er de svenske lokalisert i skog og ved innsjøer, derav navnene skogsgraver og innsjøgraver i Sverige. Flere har tatt til orde for at gravene på begge sider av grensen er levninger etter fangstfolk som har tilhørt et felles kulturkompleks, gravene har derfor fått fellesbetegnelsen fangstmarksgraver.¹

Helt siden gravene i fjellheimen ble oppdaget er det lansert ulike teorier om hvem de gravlagte var og hvorfor de ble gravlagt i fangstmark. I senere tid har gravene blitt knyttet til samisk kultur. Bakgrunnen for det er at noe av gravgodset kommer fra østlige strøk samt at utbredelsen av denne gravtypen delvis overlapper det sørsamiske området. Den nordre grensen stemmer overens, men gravene er funnet lenger sør og vest for dagens samiske utbredelsesområde. Gravene kan derfor være etterlevninger etter en samisk gruppe som har relokalisert på grunn av ressurs- og plassmangel.

Ved Skasenden har man funnet 2 lokaliteter med gravminner. På den ene lokaliteten finnes det 5 røyser av typen som kalles for "[fangstmarksgraver](#)". Her er det ikke gjort noen utgravninger, men lignende graver er gravd ut blant annet i Rendalen og Trysil. Det pleier å være rikt med gravgods i disse gravene, blant annet jaktutstyr. De kan dateres til Merovingertid 600-800 e.

Den ene gravrøysen ved Skasenden.

Kr. Forskerne er usikre på om det er levninger etter sørsamer i området eller om det er knyttet til en norrøn befolkning som drev med utmarksbruk som blant annet jakt, fiske og jernutvinning i førkristen tid.

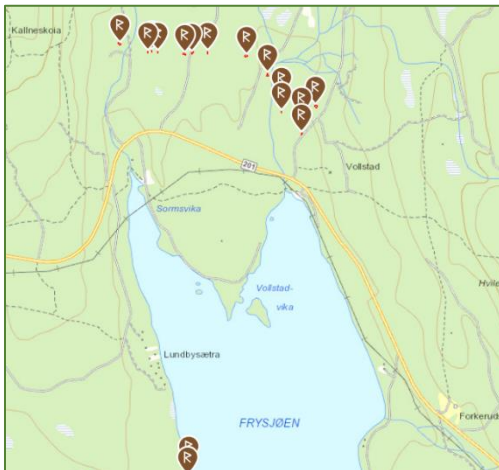
I Solør er det ikke så mange gravhauger fra vikingtida igjen. Endring av elveløp og nydyrking gjennom flere hundre år har medvirket til at disse er blitt borte. Eldre dokumentasjon om de gravhauger som har vært her gir en klar antydning om at hver gård hadde et eget gravfelt. For gårdene langs Glomma har det vært vanlig å ha gravplassen rett ned for gården langs elvebredden. Her kunne haugene ses fra elva, som på den tida var en viktig ferdselsåre.

---

¹ Fossum 2006. Side 93.

5.1.3 Fangstanlegg

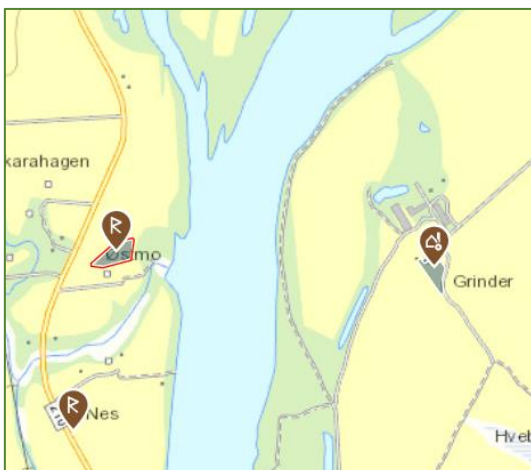
| g.nr. 37 | b.nr. 12 (N-67-06-784 Ø-67-48-47)

I Grue finnes det flere fangstanlegg, men også enkelte fangstgroper. Et fangstanlegg består av flere fangstgroper som er satt sammen i et system. Anleggene strekker seg ofte over flere kilometer. I skogbygdene tenderer disse til å være mindre enn de i fjellregionene. Anleggene er strategisk beliggende ved plasser der det er stor gjennomtrekk av dyr. Det ble laget sperregjerder mellom gropene for å tvinge viltet til å gå i gropene. For at dyrene ikke skulle se gropene ble de dekket til med kvist, bar og løv. En fangstgrop

kan være lett å forveksle med ei kullgrop, men de kullgropene inngår ikke i noen system slik som fangstgropene. Det har dog vært vanlig å benytte eldre tiders fangstgroper til kullgropene. Bruken av fangstgroper som en fangstteknikk er svært gammelt. De eldste dateringer av fangstgroper går helt tilbake til yngre steinalder.

Ved Frysjøen er det en rekke [fangstgroper](#), som til sammen utgjør et større anlegg. Disse er viktige som eksempler på fangstanlegg i den rike granskogen i den søndre delen av Innlandet fylke.

5.1.4 Nes – eldste daterte gårdsbosetning

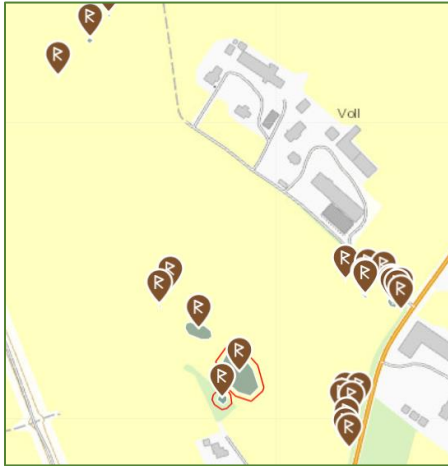
| g.nr. 93 | b.nr. 19

Tidligere trodde man at fast bosetting ble etablert i Glåmdalen først under vikingtida, gården Kongshov er en god representant for denne historien. Etter lokaliseringen av eldre bosetting på gården Nes, på Glommas vestsida, er det grunnlag for å gjøre noen endringer på denne historien.

I 2006 ble det foretatt utgraving i forbindelse med en vannledningsgrøft ved Nes og Østmo på Grue vestsida, helt i den søndre delen av kommunen. Her ble det foretatt flateavdekking av Hedmark fylkeskommune og Kulturhistorisk museum gravde ut deler av området. Funnene var oppsiktsvekkende. Her fant man stolpehull etter langhus og kokegroper. Kull fra lokaliteten ble datert ved å gjennomføre en ¹⁴C-datering, resultatet viste at bosetningen var fra Førromersk jernalder (300-400 f kr). Man fant noe som kan være en smiegrop eller en ovn i område som viste seg å være fra samme tid. Dette viser at jern var tilgjengelig her allerede i en tidlig fase av jernalderen. Restene etter bygningene tyder på at det sannsynlig er en del av et større område, men

det er ikke sikkert hvor stort [bosettingsområdet](#) ved Nes er. Rapporten fra Kulturhistorisk museum tyder på at det er mer å finne på jordet ved Nes.

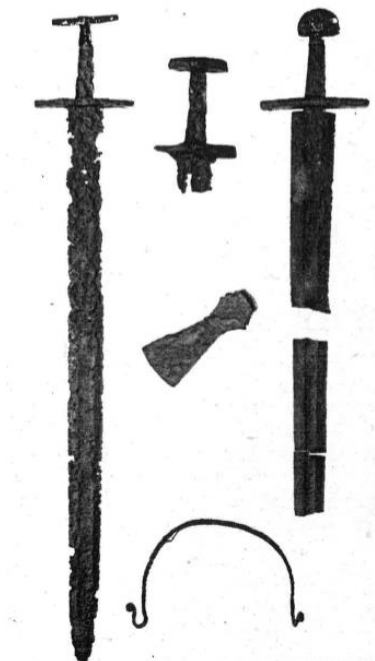
5.1.5 Vikingtid og funn

| g.nr. 22 | b.nr. 10

Grue kommune har en rekke funn som dateres til vikingetiden, 800-1050 e.Kr. Vikingtiden er den yngste perioden innenfor det vi betegner som jernalderen. Som i sin helhet er en periode det er gjort mange spennende funn fra. Funnene forteller om aktivitet knyttet til Glomma. Funnene er i hovedsak løsfunn, funnet ved tilfeldigheter ved blant annet pløying. I 1868 ble en [gravhaug](#) på Voll gravd ut av fagfolk. Flere av funnene er makt og statusobjekter, slik som sverd med sølvinnlegging og flere bronsespener. Økser, spydspisser, skjoldbuler og bissel til hest er blant funnene.

Historisk museum i Oslo er det regionale museet som har ansvar for det arkeologiske materialet funnet i Grue. Funnene blir konservert og trygt oppbevart i museets magasin.

Sverdene, øksen, hanken til et kart og den ovale skålspenner er funnet ved gården Voll. Foto: Oldsaksamlingen

5.2 Kulturlandskap

Kulturlandskap er det landskap som er formet av menneskers liv og virke. Det forteller om fortidens mennesker og endringer i landskapet gjennom spor fra fortiden, som en levende historiebok. Stort sett er all natur rundt oss kulturlandskap.

Kulturlandskapet favner både kultur og natur. Det er personlig og inkluderende fordi vi alle skaper vår egen opplevelse av landskapet på grunnlag av bruk, minner, assosiasjoner og kunnskap. Det er disse personlige erfaringene som gir landskapet dets kulturelle og sosiale verdier, i tillegg til de miljømessige og økonomiske.

Grue har mange forskjellige kulturlandskapstyper og mange av disse har høye verdier. Langs Glomma er landskapet flatt og mesteparten av marken er jorder for produksjon av korn. Beveger vi oss opp fra bunnen av Glommadalen skifter landskapet til mer kupert terreng dekket med skog.

Fylkesmannen i Hedmark har siden 1992 bedrevet kartlegging av kulturlandskap i fylket og flere av de utpekte områdene med høye kulturlandskapsverdier finnes i Grue. Her finner vi blant annet Hytjanstorpet, Lauvhaugen og Kalneset på Finnskogen. Verdiene i disse kulturlandskap er en sammensetning av biologisk verdifulle biotoper og verdifulle kulturminner. Et viktig element i kulturlandskapet er stiene. I Grue finnes det godt om stier, både umarkerte og markerte. Disse stiene forteller historie om bruk og ferdsel, og forholdet mellom innmark og utmark.

Utsikt over Røgdalen og Finnskogen.

5.2.1 Kulturhistoriske landskap av nasjonal interesse (KULA)

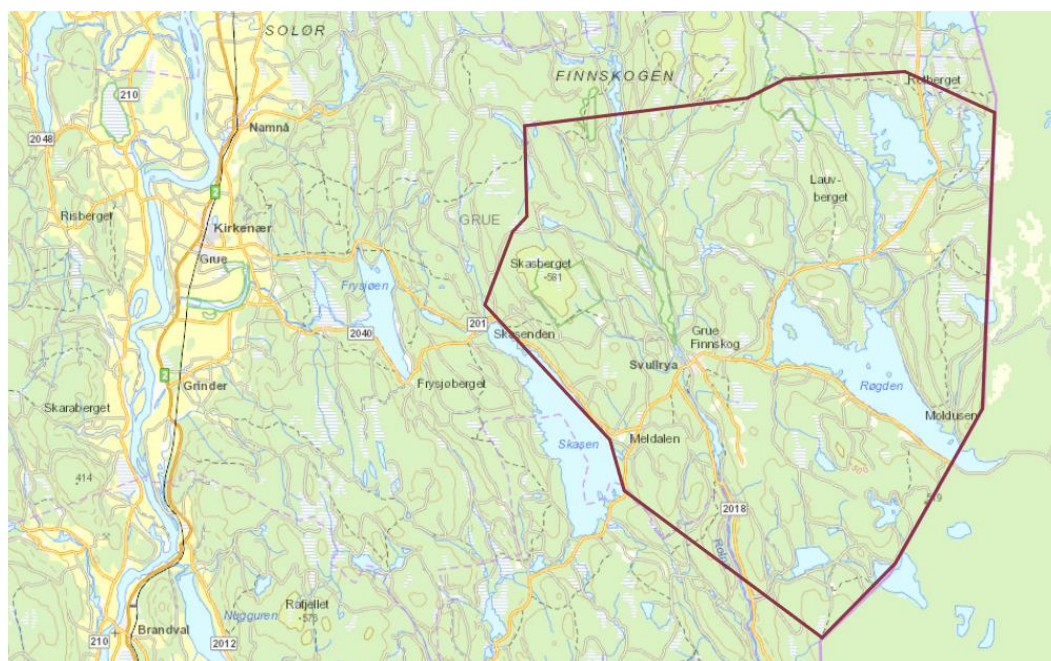
Riksantikvaren jobber sammen med fylkeskommuner og kommuner over hele landet for å lage et nasjonalt register med oversikt over de kulturhistoriske landskapene av nasjonal interesse (KULA). Bakgrunnen for at Riksantikvaren ser et behov for et nasjonalt register og strategisk arbeid med landskap er fordi det i vår tid skjer forandringer i landskapet raskere enn noen gang. Det er dermed større fare for at viktige landskapsverdier går tapt. Slik som ved store prosjekter som er omveltende for landskapet, for eksempel ved store veiprojekter, vindmølleparker og kraftlinjer.

Et stort område i Grue Finnskog er valgt ut som KULA-området i Innlandet fylke. Når områdene har blitt valgt ligger det ulike kriterier for hva som er verdi i landskapet. Et av verdikriteriene Riksantikvarene vektlegger er «Landskap er av særlig betydning for en eller flere etniske grupper, som den samiske urbefolkningen og de nasjonale minoritetene.»

Områder som blir lagt inn i KULA-registeret blir ikke fredet eller vernet. Det skal være et signal om at det er viktig å ta hensyn til verdiene i planlegging og forvaltning. Det skal være et tilskudd av kunnskap for kommuner og andre etater, spesielt knyttet til arbeid med arealplanlegging. En viktig del av KULA-prosjektet er at fortsatt bruk i jordbruket og skogen er avgjørende for å ta vare på landskapsverdiene. Prosjektet skal bidra til en god utvikling som ivaretar verdiene i landskapet vårt.

Det som blir trukket frem av Riksantikvaren som kommunens ansvar av forvaltningen knyttet til KULA-området er arbeidsoppgaver som allerede ligger i kommunen. Arbeidet kommunen gjør med plan- og byggesaker trekkes frem. At det skapes en forståelse og miljø for å gjøre gode vurderinger i planlegging og byggesaksbehandling knyttet til disse områdene. Spesielt knyttet til kommunens arbeid med arealplaner og reguleringsplaner med hensynsoner.

«En rekke aktører har ansvar for å bidra til å nå dette målet i tillegg til kommunen. Det gjelder regional kulturminneforvaltning, arealbrukende sektorer og tiltakshavere. Næringsliv, befolkning og frivillige organisasjoner kan også bidra til bruk og skjøtsel som fremmer verdiene i landskapet».²

Innlandet fylkeskommunes forslag (2020) til KULA-område i Grue kommune.

² Riksantikvarens veileder for KULA. Fastlenke: <http://hdl.handle.net/11250/2611211>

5.2.2 Finnskogens kulturlandskap

Finnskogens kulturlandskap har alltid vært dynamisk, et landskap som stadig har vært i endring. Det blir derfor vanskelig å definere hva et typisk kulturlandskap for Finnskogen er, uten at man avgrensner til en spesiell periode eller til et geografisk avgrenset område. Tidligere dyrket mark er nå gjengrodd av granskog med god bonitet. Typiske landskapsbildet for området i dag er tette skogkledde åser og lier, der små grender, gårder og torp ligger spredt over de store områdene. De store avstandene mellom boplassene er karakteristisk for skogfinnenes bosetningsmønster, de valgte stedene som passet best med tanke på svedjebrukets behov for store områder og for vekstforholdene for svedjerugen. Denne dyrkingsmåten gikk ut på å brenne ned områder med barskog for så å så rug i den varme asken. Metoden krevde store områder med skog.

Fast skogfinsk bosetning skjedde på nedlagte svedjer og gamle setrer helt fram til begynnelsen av 1900-tallet. Som et resultat av svedjebuket ble det vanlig å med dyrehold for å utnytte den rike gressveksten på de gamle svedjene. Åkerbruket som vi kjenner det, med pløying av jorda ble etablert i området på 1700-tallet og ble drevet parallelt med svedjebuket. I sammenheng med pløying av jorda vokste de store steinrøysene frem av stein tatt ut av jordene, såkalte rydningsrøysar.

Landskapet ved Lauvhaugen.

I 2019 publiserte Hedmark fylkeskommune (nå Innlandet fylkeskommune) en områdeplan for «utvalgte kulturlandskap» på Finnskogen. Der trekker de frem 6 ulike områder som spesielt viktige for å ta vare på kulturlandskapet og det biologiske mangfoldet på Finnskogen.

Verneverdi

Kulturlandskapet er et resultat av de skogfinske innvandrernes interaksjon og bruk av de store skogområdene. Landskapet er en viktig del av den skogfinske kulturen, som ressurs og for bosetning, og dermed en viktig del av kulturen til en av Norges nasjonale minoriteter. Kulturlandskapets helhet har høy kunnskaps- og opplevelsesverdi knyttet til den skogfinske kulturen. Det skogfinske kulturlandskapet er viktig for bevaringen av et bredt og frodig biologisk mangfold.

I tillegg innehar kulturlandskapet viktige bruksverdier knyttet til natur- og kulturturisme. Kulturminner ligger spredd over store naturområder, som vil gi både natur og kulturopplevelser gjennom friluftaktiviteter på Finnskogen. Et stort nettverk av stier og veier gjør området allerede tilrettelagt, klar for å utforskes.

5.2.3 Historiske hager

En hage kan være en nyttehage eller en pyntehage, men en hage kan også være et sted for rekreasjon og for ettertanke. En hage er en levende historiebok. At hagene er levende stiller også andre krav på hvordan man klarer å ivareta de verdier som de spesielle hageanleggene besitter. I Grue finner vi mange forskjellige hageanlegg. En viktig formidler av ny hagekunst og plantesorter var etableringen av de mange stasjonshagene som tilkom i forbindelse med etableringen av jernbanen. I Grue har samtlige stasjonsanlegg hatt stasjonshager.

En hage, det være seg den som finnes i tilknytting til en husmannsplass, en prestegård eller et gårdsanlegg, er en historiebok som forteller oss om de menneskene som har levd før oss, deres samtid, økonomiske status og ikke minst sosiale ambisjoner. I mange av disse hagene kan vi finne ulike planter som før var vanlige, men som nå er truede. På Finnskogen og i de hagene vi

finner her finnes det et rikholdig materiale av truede planter.

I 2002 startet Hedmark fylkeskommune å registrere historiske hageanlegg i fylket. I Grue ble blant annet hagene til Grøset, Kongshov, Grinder gård og Hytjanstorpet registrert. Bakgrunnen for prosjektet var å synliggjøre det mangfold av historiske hageanlegg som finnes i Hedmark og at det finnes enn hagekultur å være stolt av!

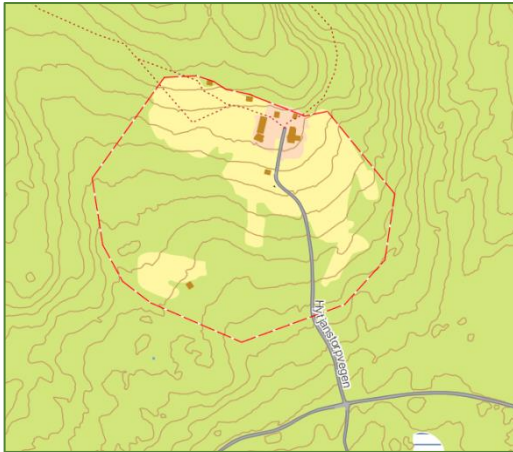
Norsk Skogfinsk museum har gjennomført tilsvarende registreringer av hageanlegg på Finnskogen. Fokus her har vært å få registrert de ulike plantene i forskjellige hageanlegg. Mange av plantene som er registrert er truede og finnes ikke på noen annen plass enn på Finnskogen.

Verneverdi

De historiske hagene er ulike og gir dermed variasjon til både det biologiske mangfoldet, men også historien. Plantene er kildemateriale, og kan gi kunnskap der det er lite skriftlig kildemateriale. Restaurerte historiske hager kan fortelle oss om historiske perioder og trender fra ulike tider. Hageanlegg som er vedlikeholdt gjennom kontinuerlig og tradisjonell drift, slik som på noen av de skogfiske torpene, har et biologisk mangfold som ikke bare forteller om viktige planter, men det henger sammen med hvordan spesielt torpene ble skjøtslet og brukt. Disse gir også en rik opplevelse av et sjeldent biologisk mangfold som må tas vare på.

5.2.4 Hytjanstorpet

| g.nr. 95 | b.nr. 2

På Grue Finnskog, nord for Svullrya ligger den skogfinske gården Hytjanstorpet. Gården har sin opprinnelse som sæter, men ble etter hvert husmannsplass under Grøset. Bygningsmassen på gården er gammel, med midtkammerstue, treskelåve, stallåve, fjøs, sommerfjøs, bryggerhus, jordkjeller og en ny badstubygning.

Kulturmiljøet ved Hytjanstorpet er skjøtslet og brukt på den gamle måten, som har bevart landskapet og

artsmangfoldet tilnærmet likt slik det har vært på og rundt de skogfinske torpene. På Hytjanstorpet finnes mange ulike rødlistede arter. Kulturlandskapet rundt torpet er typisk for Finnskogen, med sine mindre åkerteiger i en mosaikk med skogen.

Hytjanstorpet er i 2020-2021 i en fredningsprosess hos Innlandet fylkeskommune, for å sikre bevaringen av kulturmiljøet med bygninger og driftsmetoden av gården.

Verneverdi

Hele kulturmiljøet med bygningsmasse, inn- og utmark og driften. Dette er per 2020 et kulturminne i bruk og sjelden ved å være eneste gjenværende gård på Finnskogen som driver på tradisjonelt vis. Hytjanstorpet er en viktig representant for det som var vanlig drift på gårdene på Finnskogen før. Gir kunnskap gjennom opplevelsen av stedet i bruk.

Det er registrert et spesielt artsmangfold på og rundt gården, der mange av dem er truede. Den tradisjonelle måten å drive torpet på er dermed viktig for bevaringen av dette biologiske mangfoldet.

5.3 Skogfinsk kulturarv

Grue kommune er en av kommunene i Innlandet fylke der Finnskogen geografisk strekker seg over en stor andel av kommunen. Om lag 50 % av kommunens areal regnes som del av Finnskogen. I Grue kommune har det blitt utviklet viktige institusjoner og aktører som jobber for å ta vare på den skogfinske historien og kulturen, samtidig som det jobbes for å utvikle og aktivisere området. Dette arbeidet går på tvers av kommunegrenser og riksgrensen til Sverige. Grue kommune ser det som viktig i sin forvaltning av kultur og landskap i kommunen å ha et ekstra fokus på Finnskogen.

På 1500- og 1600-tallet skjedde en kolonisering av granskogsområdene i Skandinavia. Inn i nordlige Sverige, videre sørover og inn i Norge der det i dag kalles Finnskogen. Koloniseringen begynte på 1570-tallet og pågikk i nærmere 100 år.³ Hvorfor skogfinnerne begynte å bevege seg vestover er ikke helt klart, men en forklaring kan være at det ble brist på jomfruelig granskog for svedjebruk i området Savolax og Karelen i nåværende Finland, der skogfinnerne opprinnelig kom fra. Det var de jomfruelige granskogene som ga best avling av den spesielle rugen, svedjerugen som skogfinnerne dyrket. Skogfinnerne var på jakt etter granskog av god bonitet, åsryggene der det fantes gabbrobergarter som er basiske og gir et næringsrikt løsmateriale ved forvitring.

Den skogfinske koloniseringen kjennetegnes av etappevis og spredt etablering. Det skogfinske svedjebruket, kravet på mark, arbeidsorganisasjon og husholdningsstruktur var plasskrevende og måtte flyttes etter behovet. En annen begrunnelse til den hoppende etableringen var naturgeografisk betinget og var uavhengig av tidligere bebygde områders oppdeling eller utforming. I områder med sætersystem ble disse grenseområder eller soner for kontakter mellom skogfinner

Finnetunet og Rotna i vinterdrakt.

---

³ Tarkiainen (1990). Side 133 & Broberg (1988). Side 21-30.

og nordmenn, samt svensker på andre siden av grensen. Kombinasjonen av svedjebruk og dens biprodukt, beitemark, var en grunn til samhandling mellom skogfinner og nordmenn. På Grue Finnskog tyder mye på at sætrene ble drevet parallelt med skogfinnenes svedjebruk. Svedjebruket skapte gode muligheter for buskap og med skogfinnenes hjelp kunne bøndene ha flere dyr enn ellers.

I 1993 ratifiserte Stortinget Den europeiske pakten om regions- eller minoritetsspråk. Senere, i 1999, ratifiserte Stortinget Rammekonvensjonen om beskyttelse av nasjonale minoriteter. Som nasjonale minoriteter i Norge regnes jøder, kvener, rom/sigøynere, romanifolk/tatere og skogfinner. Gjennom å ratifisere denne avtalen har staten påtatt seg et spesielt ansvar for å legge til rette for at de nasjonale minoritetene skal kunne tas vare på, styrke og videreutvikle sin kultur. Kultur- og kirkedepartementet har ansvar for oppfølging av minoritetsspråkpakten, mens ansvar for oppfølging av rammekonvensjonen ligger i Kommunal- og moderniseringsdepartementet.⁴

I denne planen vil skogfinske kulturminner, kulturmiljøer og landskap dukke opp flere steder, nettopp fordi det strekker seg over store deler av kommunen geografisk og fordi det er en kulturarv av nasjonal interesse å ivareta. Grue kommune har gjennom flere år sett viktigheten av å ta vare på den skogfinske kulturarven og har jobbet for å stimulere til dette gjennom kommunens vedtatte mål og strategier.

Norsk skogfinsk museum

[Norsk skogfinsk museum](#) er en konsolidert av fire eldre kulturverninstitusjoner som har arbeidet aktivt med vern og formidling innen hver sin geograf, og i tett samarbeid med hverandre da alle på sitt vis har formidlet den lokale historien. I 2005 ble Gruetunet museum, Finnetunet, Austmarka Historielag og Åsnes Finnskog Historielag en institusjon.

I tillegg til de fire institusjonene har Norsk Skogfinsk Museum de siste årene fått flere eiendommer, slik som Åsta Holth-museet og Finnskoghagen på Leiråker og den fredede gården Orala i Kongsvinger kommune.

Museet jobber aktivt med å bevare bygningsarven, formidler og sprer kunnskapen om den skogfinske kulturen. Museet innehar viktig kunnskap både materielt og immaterielt som er viktig for å forstå og ta vare på den skogfinske kulturen. Det vil spesielt bli viktig i årene fremover å overføre kunnskapen til flere og yngre. Spesielt knyttet til tradisjonshåndverk knyttet til bygninger, og immaterielt knyttet til bruk av røykovner og skjøtsel på torpene.

Norsk skogfinsk museum fikk i statsbudsjettet for 2021 5 millioner og tilsagn om resterende midler 101,6 millioner påfølgende år til oppføring av et nytt museumsbygg. Et bygg tilrettelagt for formidling og forvaltning av den skogfinske minoritetenes kulturarv.

⁴ <http://www.regjeringen.no/nb/dep/kud/dok/regpubl/stmeld/2008-2009/stmeld-nr-49-2008-2009/6/2.html?id=573723>

5.3.1 Bygningsarven

Den skogfinske bygningskulturen tok med seg nye bygningstyper inn i Norge, slik som røykstuer, røykbadstuer og kokkhus. Der røykovner premiss for flere av byggenes funksjoner, slik som røykstuene, badstuene og riene. Tunformasjonen har et karakteristisk preg ved sin oppdeling i mange småhus med ulike funksjoner. Bygningene ble bygget der landskapet tillot det, og på denne måten har tunene naturlige utforming. Bygningene er oftest enkelt oppført og vedlikeholdt på improvisatorisk vis. Den skogfinske byggeskikken skiller seg ut på den måten at bygningene nok ikke er ment å stå evig. Kanskje har dette noe å gjøre med skogfinnernes tidligere nomadiserende tilværelse. Tørringsteknikken som er brukt i bygningene på Finnskogen er enklere enn den nede i bygda. Dette er noe som gir den skogfinske byggeskikken dens karakter. Samtlige skogfinske bygninger er viktig utfra et kulturarvsperspektiv, med særlig vekt på de bygningene som er spesielle for den skogfinske kulturen slik som røykstua, badstua, ria og kokkhuset. Samt der materialbruk, håndverksteknikkene og symbolske inngraveringer er synlige og godt ivaretatt.

Bygningenes detaljer forteller mye. Dette er trolig en moldbenk på kokkhuset på Leikåsen.

De bygningstyper som er koblet til den skogfinske kulturarven er truet. Studier fra Askogsberget og Linna skolekretser på Grue Finnskog viser at 17 % er tapt i løpet av 30 år.⁵ Dette er langt over statens målsetting om et årlig tap av bygninger med kulturhistorisk verdi om maksimalt 0,5 %.

Grue kommune har i samarbeid med Norsk Skogfinsk Museum og Finnskogen Natur- & Kulturpark søkt om midler gjennom Riksantikvarens KIK – ordningen til et forprosjekt for å se på muligheter for å etablere et kunnskapssenter for skogfinsk bygningsvern. Kommunen og museet ser muligheten et slik kunnskapssenter vil gi for å øke kunnskapen om den skogfinske byggeskikken og kunnskapen om å ta vare på og restaurere skogfinske bygninger. Som vil være med å sikre ivaretagelsen av byggetradisjonen, men også den skogfinske kulturarven helhetlig sett.

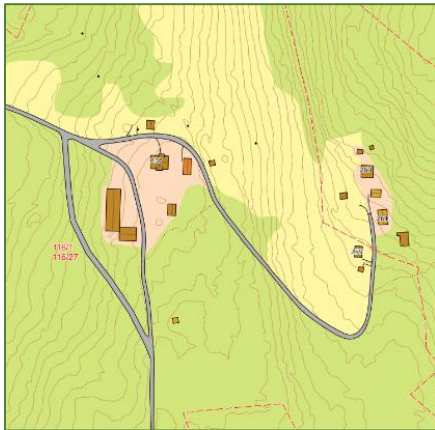
Verneverdi

Bygningene etter skogfinnerne er verdifulle enkeltvis for seg selv, men de er viktige i sin sammenheng med de andre bygningene på torpet og som en del av de andre torpene både på Finnskogen, lengre inn i landet og på svensk side av grensen. Bygningene og torpene er et av de fysiske sporene etter skogfinnernes tilknytning til naturen og landskapet.

De skogfinske bygningene har sitt arkitektoniske særpreg, med teknikker, materialer, utforming og mystiske inngraverte symboler som er gjenkjennbare og særegne.

⁵ Johnsson (2006). Side 32.

5.3.2 Askosberget

| g.nr. 116 | b.nr. 1 og 5

(N-66-94-587 Ø-69-35-21)

Askosberget gård og Askosberget øvre (Oppistuen) er to torp som utgjør et lite grendesamfunn på Grue Finnskog.

Askosberget gård ble ryddet på midten av 1600-tallet og Askosberget øvre ble ryddet i siste halvdel av 1700-tallet. Hvor av Askosberget øvre er noe mindre en gården. Askosberget øvre ble ryddet av Peder Matisen, og torpet er fremdeles i samme slekt. Torpene består av mange bygg, ligger høyt i terrenget og er omgitt av driftsflater.

Røykstua på Askosberget øvre (Oppistuen) har en original røykovn og fredes av Riksantikvaren i 2021. Det er kun to originale røykstuer med original røykovn bevart i Norge, den ene er denne på Askosberget og den andre er på Tvensberget også på Grue Finnskog. Det finnes flere bevarte røykstuer på museum, men disse er flyttet. Fredningen av denne på Askosberget vil være svært viktig. Dette skjer i sammenheng med Riksantikvarens minoritetsprosjekt for å sikre kulturarven etter de nasjonale minoritetene, der i blant vil flere bygninger av skogfinsk bygningsarv fredes.

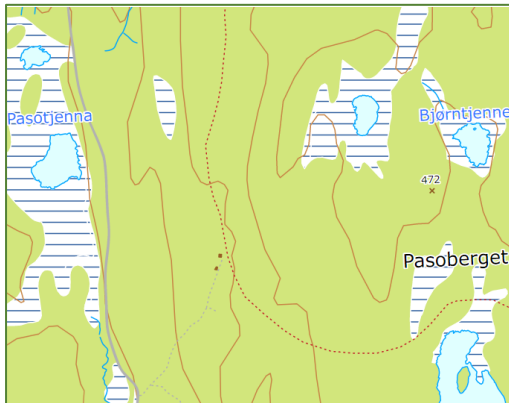

Den restaurerte røykovnen i Røykstua på Askosberget.

Verdivurdering

Røykstuen og røykovnen er spesiell for den skogfinske byggeskikken. Disse er sjeldne da det er få igjen. På Askosberget er disse originale, restaurert på antikvarisk vis. De innehar høy verdi, og innehar høy kunnskap-, opplevelse- og bruksverdi.

5.3.3 Pasotorpet

| g.nr. 88 | b.nr. 28 (N-66-98-899 Ø-65-81-66)

På Grues vestside, utenfor det som regnes som Finnskogen, ligger det skogfinske torpet Pason. Torpet ligger i et område med et flertall gamle sætre. Navnet Pason skal komme av det finske slektsnavnet Pasainen. Det var de som ryddet torpet. Plassen var husmannsplass under Skara. Det var egentlig to torp i Pason. Et søndre og et nordre. Det nordre torpet kalles "Krestafarhemmet", men det torpet var adskillig

mindre. I dag er det bare steiner igjen der husene sto.

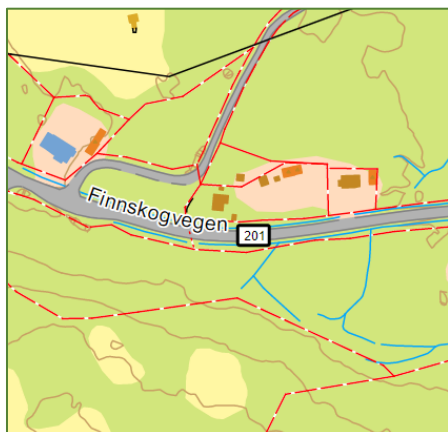
Allerede i 1873 ble torpet øde og torpet ble senere brukt av skogarbeidere. Folket på Pasotorpet utvandret i 1887 til New Zeeland. Torpet er siden den tiden gjenoppbygget på New Zeeland av forfatteren av boka "Uredd ferd mot ukjent land" av Øystein Molstad Andresen. I området finnes det også mange gamle sæterstier. Det står igjen ei koie og en stall i Pason (de to små prikkene i midten av kartet). Stallen er trolig den opprinnelige stua som finnene bodde i, men som ble flyttet på tomte og brukt som stall. Både koia og stallen har blikktak.

Verneverdi

Torpet beliggenhet, på vestsiden av Glomma, har en kunnskapsverdi som omhandler den skogfinske bosetningshistorien, da skogfinnen fortsatte lengre vestover og innover i landet for å bosette seg.

5.3.4 Åsta Holths Leiråker

| g.nr. 113 | b.nr. 103

Langs Finnskogsveien, øst for Svullrya ligger Åsta Holths hjem, Leiråker. Åsta Holths diktning har betydd mye for den skogfinske identiteten og for Finnskogen. I forbindelse med sitt kulturelle redningsarbeid på Finnskogen var hun også blant dem som var med å danne Solør Värmland Finnekulturforening. Foreningen som fortsatt eksisterer er en grenseoverskridende forening med hensikt å bevare den skogfinske kulturen. I sitt testamente ga Åsta Holth sitt hjem til Finnetunet, Norsk Skogfinsk Museum. Den 10. juli 2004

åpnet Åsta Holth museet på Leiråker.

I Åsta Holths hageanlegg på Leiråker finnes en rikholdig beplantet hage. Her finner vi mange av de forskjellige plantene fra Finnskogen som er truede. Norsk Skogfinsk museum som forvalter eiendommen samler også inn vekstmateriale til hagen slik at disse blir sikret for fremtida.

Verneverdi

Leiråker knyttes til den Åsta Holt, som i sin tid og etter sin død har hatt stor betydning for å ta vare på og sette ord på den skogfinske kulturarven. Hennes engasjement i ulike foreninger og diktning har vært viktig i arbeidet med å øke bevisstheten om Finnskogen.

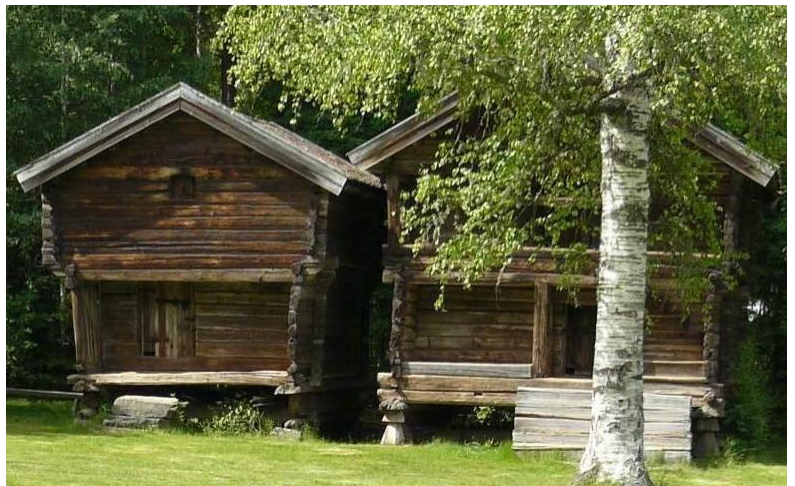
Leiråker er dikterens hjem, og kan oppleves slik det var når hun bodde her. Hjemmet er åpnet for publikum. Utenfor huset er det etablert en hage, for sansene og for kunnskapen. Hagen er blant annet en samling av planter som er spesielle for det biologiske mangfoldet på Finnskogen, samlet for å bevare vekster som er i ferd med å forsvinne.

5.4 Jord- og skogbrukets bygningsarv og kulturmiljøer

Grue kommune er en jord- og skogbruks kommune, med drift og produksjon på begge sider av Glomma. I perioden 1850-1920 var det gode tider for de som drev med tømmerhåndtering, handel og skipsfart. Avkastningen fra landbruket har gitt bygninger som minner oss om de gode årene. Oppgangstidene fikk stor betydning for de enkelte eiendommene og skapte velstand på flere nivåer i lokalsamfunnet. Eierne til disse eiendommene hadde ofte framskutte posisjoner i samfunnet. Arkitekturen ble en måte å vise det på. De engasjerte derfor arkitekter til å planlegge pompøse bygninger som svarte opp til tidens trender og komfort. I Grue finner vi flere eksempler på bygninger som ble oppført i denne tiden som et resultat av gode tømmerpriser. Hovedbygningen på Grøset gård er en dem.

I det vidstrakte landskapet i kommunen finner vi bygninger og miljøer som forteller historien om driften av jord og skog. Disse bygningene forteller historien om en annen siden enn den til de store gårdeierne – historien om husmenn og skogsarbeidere.

Kommunen har to ulike bygdetun som viser frem og forteller om de to ulike byggetradisjonene i kommune. Gruetunet som forteller om glommadalens byggeskikk fra ulike tidsepoker, knyttet til jord-, skogbruk og industri. Mens Finnetunet viser frem og forteller om skogfinnernes kulturarv, som byggeskikk og svedjebruk. Begge bygdetunene har bygningsmasser med høy verneverdi. De ligger begge under Norsk Skogfinsk Museum.

Stabbur på Gruetunet.

Gruetunet

Gruetunet ligger like øst for Kirkenær sentrum. Det består av 25 bygninger som danner et miljø som skal speile en Solørgård med tilliggende husmannsplass og sæter. De eldste bygningene er fra ca. 1750. Nygård, en svalgangsbygning, den ble vedtaksfredet av Riksantikvaren allerede i 1924. Flyttingen av denne bygningen i 1942 ble starten på museet som etter hvert fikk flere bygninger.

Finnetunet

Finnetunet ligger vest for Svullrya, inntil elven Rotna. Tunet ble etablert i 1942. Det består av 13 bygninger som viser prinsippet for hvordan en skogfinsk gård kunne se ut i eldre tid. Bygningene er flyttet fra ulike plasser i Grue Finnskog og Brandval Finnskog. Finnetunet viser frem de tre skogfinsk bygningstypene som varmes opp med røykovn; røykstuen, røykbadstuen og en rie.

5.4.1 Husmannsplasser

En husmann var en person som leide et stykke jord som ikke var særskilt matrikulert av en gårdbruker. Til gjengjeld måtte han betale leie av plassen og på andre måter komme gårdbrukeren til hjelp. Betalingen foregikk i form av arbeidsplikt hos gårdbrukeren. På 1800-tallet hadde husmannsvesenet to hovedfunksjoner, først og fremst var det en boform for lavere sosiale lag i samfunnet som ikke hadde egen jord. I tillegg var dette en effektiv måte å sikre billig og stabil arbeidskraft for gårdbrukerne i det førkapitalistiske selvforsyningsamfunnet.

Som et resultat av kraftig befolkningsvekst og mangel på jord på 1800-tallet vokste husmannsvesenet. Husmannsplassene ble ofte etablert i utkantene av beitemarka og i skogen på steder der det var vanskelige forhold til dyrking. Store steinrøyser og tufter etter små bygninger forteller oss om små kår og stor arbeidsinnsats.

På 1800-tallet skjedde store forandringer i bondesamfunnet. Ny teknologi og en overgang fra selvforsyning til pengeøkonomi førte til at husmannsvesenet etter hvert ble avviklet, husmennene ble selveiere. Mange av dagens småbruk har en fortid som husmannsplasser. I Grue var husmannsvesenet aktivt fram til moderne tid. Hytjanstorpet på Grue Finnskog var en av de siste husmannsplassene i Norge som ble kjøpt fri i 1982.

Et av de minste brukene i Grue kommune er Meiningen (g.nr. 11 og b.nr. 1). Bruket er på ca. 4 dekar og ligger på et platå med helling mot nord ned mot Namnåa. Eiendommen ble etablert 1875 og bygningsmiljøet er oppført fram til 1920. Bebyggelsen består av stue, låve og en skåle. Bygningsmassen har gjennomgått svært få forandringer opp igjennom årene. Miljøet representerer småkårsforholdene som var svært vanlig i eldre tider, men som nå er truet.

Verneverdi

Husmannsplassene er viktige kulturminner knyttet til en fase i landbrukshistorien nasjonalt og lokalt. De har kunnskapsverdi og potensiale for mer bruk.

5.4.2 Bureisning

Bureisningsepoken varte fra 1920 frem til 1960-tallet og var en ordning med statstilskudd til å opprette nye bruk. Under 1. verdenskrig ble ønsket om størst mulig selvforsyning aktuelt. For å ytterligere stimulere til nydyrking ble Statens Småbruk- og Boligbank opprettet i 1915/1916. Denne instans skulle gi de som ønsket langsiktige og rimelige lån. De politiske målene var fremst å bremse utvandringen, gi utvandrere som ønsket seg tilbake nye muligheter, bedre matvaresikkerhet, men også å skape nye arbeidsplasser og økt jordbruksareal. Helst skulle bureisningsbruket gi familieforsørgeren og kona en helårlig sysselsetting. Man ville også prøve å forhindre innflyttingen til byene.

I Solør var det spesielt kommunene som engasjerte seg med å skaffe til veie arealer til bureisningsbruk. Kommunene var interessert i store sammenhengende felt. Sorknesfeltet nord i kommunen er det desidert største feltet med ca. 6000 dekar. Feltet ble fremforhandlet mellom kommunen og 30-40 grunneiere. I dette område er det et stort antall bureisningsbruk. Jordboniteten på bureisningsfeltene var ofte svært varierende og det var vanlig at den hadde lavere bonitet enn den jorda som var dyrket tidligere.

Husbyggingen var det første som ble prioritert. På brukene skulle det være minst to bygninger, bolig og en driftsbygning. De typiske bygningene på brukene var oftest små og enkle. Planløsningen på boligen bygde omtrent på samme grunnprinsipp, kjøkken med 2 eller 3 rom i første etasjen og 2 soverom med kott i andre etasjen. Alle rom lå inntil pipa, slik at det var lett å få til oppvarming i de forskjellige rommene. Etter 1935 ble det mulig å få tilskudd til oppføring av bolig, noe som medførte at boligene tenderte å bli noe større. Man gikk fra en grunnflate på 35 kvadratmeter til 60 på 1950-tallet. Det ble vanlig med innlagt vann, dusj og vaskerom i kjelleren. Driftsbygningen hadde husdyrrom med gjødselkjeller under ene enden av bygningen, vanligvis i den søndre delen av bygningen. På motsatt side hadde bygningen ei kjørebri. Bygningen var oppført i bindingsverk, kledd med låvepanel.

Verneverdi

Bureisningsbrukene er en viktig del av landbrukshistorien lokalt og nasjonalt. Brukene har også i dag stor bruksverdi og har viktig kunnskapsverdi om endringer i landbruket og for livet i distriktene.

5.4.3 Sætermiljøer

Gårdene drev sætring i stort omfang med opp til 3 sætrer per gård. Skogen var nærmest bygda oppdelt i ulike skogteiger. Det var også her som hjemsæteren fantes. Denne ble brukt vår og høst. Lengre bort fantes sæterskogen med sommersæter og i utskogen var fjernsætrene beliggende. Disse ble brukt i dårlige somrer med kaldt vær og dårlig dyrkingsforhold.

Bygningsmiljøet på ei sæter består av sæterhus, fjøs og låve. Sæterhusene som vi finner dem i dag består av et kombinert soverom, oppholdsrom og arbeidsrom med melkekammers, der melka og melkeproduktene ble oppbevart. Dette melkekammers var i eldre tider separert i en adskilt bygning. Fra ca. 1850 ble de nye sæterhusene oppført med melkekammerset inkorporert i selve sæterhuset. Denne delen av bygningen lå ofte i den nordre og kjøligste delen av bygningen. De eldste sæterhusene har inngangen på gavlen, mens de senere har inngangen på ene langsiden.

Fjøset lå i nærheten av sæterhuset og var som regel en 1. roms bygning med plass til kuene. De ble holdt inne i båsene fra ettermiddagen til morgenen. Kalvene sto i egne båser i fjøset eller ble holdt i et eget mindre kalvfjøs adskilt fra hovedfjøset. Løa lå slik til på sætervangen av det var enkelt å frakte det tørre høyet derfra. I tillegg til dette kunne det være mindre hus som skåler og andre bygninger på tunet. Sætervangen er arealet rundt sætra som ble gjerdet inn og skjermet for beite. Slåtten pleide å skje seint på sommeren for å gi høgst mulig avling. Den seine slåtten førte til et fôr med et høyt innslag av urter og med et ekstra høyt mineralinnhold.

I Grue er det sætermiljøer både på vest og østsiden av Glomma. Flere av de gamle sætermiljøene på østsiden ble seinere etablert som skogfinske gårder. Koblingen mellom den skogfinske kulturen og sæterkulturen er derfor sterk. De fleste gardene på vestsiden i Grue, hadde sine sætrer på Vestmarka. Vestmarka er i likhet med Finnskogen, et område som strekker seg over kommunegrensene. Fylkeskommunen har utarbeidet en plan for hele Vestmarka.

Langs begge sider av Agnåa ligger det flere sætrer langs sætervegen ned mot bygda. I dag er sætrene distansert fra sin opprinnelige bruk og tilknytning til landbruket. Sætermiljøet med bebyggelse og landskap var en viktig del og resultat av hvordan landbruket og dyreholdet var tidligere. Innlandet fylkeskommune har en regional plan for Vestmarka, for å sikre forvaltning og bruk av område slik at verdiene som ligger i området sikres på en god og bærekraftig måte.

En av disse sætrene er Skarasætra. Denne sætra er egentlig ei hel sætergrend med flere ulike sætrer. Her ble det drevet med sætring frem til 1943.

Verneverdi

Området Vestmarka er et viktig kulturmiljø som er et viktig naturområde og med sæterbygninger som er viktige for kunnskapen om landbrukshistorien i området. Områdets historie knytter seg til interaksjonen mellom natur og kultur.

Sæterbygningene er gode resurser for videre bruk for de som søker nærhet til naturen rundt. De vil på den måten bevares gjennom bruk, det er viktig at det blir gjort på bygningene og deres opprinnelighets premisser.

5.4.4 Smier, løer og torvstrøløer

I tilknytning til gårdene var det en del bygninger som ikke lå inne på selve gårdstunet av ulike årsaker. Dette kunne være bygninger som av brannhensyn ble lagt unna resten av bygningsmassen, slik som smiene. En annen grunn kunne være det rent praktiske, slik som høsting av fôr og torv, som ble oppbevart i løer og torvstrøløer utenfor gården. Det var lettere å oppbevare det der høstingen ble gjort, for så å bli fraktet til gården om vinteren når det skulle brukes og når det kunne transporteres på snø.

Smia på Rotneberget.

Før var smiene viktige for gårdsdriften, det var der verkstøy, redskaper og andre gjenstander til gården ble laget og fikset. Smiene kunne være oppført i tømmer eller i bindingsverk, og kunne være kombinert med et bryggerhus. På grunn av brannfaren lå de oftest et stykke fra

selve gårdstunet. Mekaniseringen av landbruket førte til at mye av smiingen ble erstattet med mindre verksteder som etablerte seg de ulike grendene og tettstedene. Gårdssmiene mistet dermed etter hvert sin funksjon.

Høstingen av vinterfôr til dyrene var svært viktig i eldre tider og brukte derfor samtlige arealer hvor det kunne høstes. Fôret ble samlet inn, tørket og lagret i høyløer som lå i nær tilslutning til arealene. Høyet ble kjørt hjem til gårds først på vinteren. 1800-tallets mekanisering av jordbruket ledet til at bruksbygningene ble større, og som samlet flere funksjoner i ett bygg. I stedet for den gamle gårdstrukturen med mange mindre funksjonsseparerte bygninger. Høyet ble kjørt hjem til gårds i løpet av sommeren og ikke som tidligere i løpet av vinteren. Løene utenfor gården mistet sin funksjon. På Finnskogen levde man lengre med de eldre driftsforholdene og det er her vi finner de fleste av de bevarte høyløene.

En annen type av løer var de torvstrøløene som lå ved myrene. I disse ble det lagret torvstrø til strøing i fjøs og stall som ble fraktet hjem til gården på vinterstid. Denne typen av løer er svært sjelden og det er ikke mange igjen av disse.

Verneverdi

De bygningene som står igjen er særlig viktig for å bevare viktig kunnskap om landbrukshistorien i disse områdene og på den enkelte gården. Disse bygningene har hatt viktige funksjoner for gårdenes drift, men som etterhvert har mistet sin funksjon som følge av endringer i jordbruket.

5.4.5 Skogshusvære

I 1915 kom den første loven som sikret bedre boligforhold for arbeidstakere under skogsdrift og fløting. Dette ga herredsstyret anledning til å fastsette regler for byggemåte og standard for koier. Loven av 1915 med senere kommunale vedtekter gir en veiledning om hvordan standarden på koier og staller i skogen burde være. De sier ikke noe om de faktiske forholdene.

Ovnskoier kom i bruk i mellomkrigsårene og koiestandarden ble bedret på mange steder i slutten av 1930-årene. I 1946-47 kom det landsomfattende vedtekter for skogshusvær, som sammen med blant annet bedre økonomi i skogbruket, investeringsavgift og påtrykk fra fagorganisasjoner ga etterhvert koier med bedre standard enn før. På 1950-tallet ble mange av de gamle skogshusværene modernisert. I samme periode økte utbyggingen av skogsbilveger, noe som medførte at man begynte å ta med seg koiene. Flyttbare hvilebrakker ble vanlige og behovet for stasjonære skogshusvær mindre.

På et relativt begrenset område i Frysjøberget er det en samling med skogshusvær i varierende

Tuterudkoia i vintersol.

alder, type og standard. Navnene på de forskjellige koiene er fantasifulle som Tuterudkoia, Roterudkoia, Råstua, Johannesburg og Pondan. Noen står slik de originalt var tenkt, men andre er bygget om til hytter.

Koiene inngår i et kulturmiljø som er fylkets best bevarte koiemiljøer knyttet til skogbruket. Miljøet er en viktig formidler om hvordan livet i tømmer skogen var. Koiene representerer på en pedagogisk måte, hvordan utvikling av skogshusvær og staller i perioden fra 1844 til overgangen til dagpendling og mobile hvilebrakker.

Områdets beliggenhet ved Frysjøen gjør det svært godt egnet til aktivitet knyttet til natur og kulturopplevelser.

Verneverdi

Skogshusværene forteller om livet til de som arbeidet i skogen og langs vassdragene. Mange av dem er godt egnet til ny bruk i fine turområder, samtidig som de innehar viktig kunnskapsverdi om sin fortid.

5.5 Tettsteder

De fleste tettstedene i Grue kommune er etablert rundt jernbanen, eller i nær sammenheng med skogbruksnæringen. Det vokste frem tettsteder som dette på slutten av 1800-tallet. Både Kirkenær, Namnå og Grinder har sin opprinnelse knyttet til etableringen av jernbanen. I eldre tider var det Tjura som var Grues sentrum.

Solørbanen mellom Kongsvinger og Flisa var ferdig utbygget i 1893. Langs strekningen ble det oppført stasjonsbygninger, priveter (toalettfasilitet) og godshus. På stasjonen på Grinder er stasjonshuset og ilgodshuset vernet gjennom plan og bygningsloven. På Kirkenær er stasjonsbygning, godshus, ilgodshus (for gods som skulle sendes raskt) og parken vernet gjennom reguleringsplan. Stasjonsbygningen på Namnå er også vernet.

Samtidig som jernbanen blir bygget ut i Norge og den teknologiske utviklingen fortsetter i sagbrukene, spres datiden byggetrend seg. Sveitserstilen ble meget populær rundt om, og all bebyggelse i tilknytning jernbanen ble oppført i sveitserstil. Sveitserstilen tok utgangspunkt i byggestilen i alpine, men også stiltrekk fra andre europeiske land. Stilen kjennetegnes blant annet av den store snekkergleden som kommer til syne gjennom mengdene med dekorasjoner og utskjæringer.

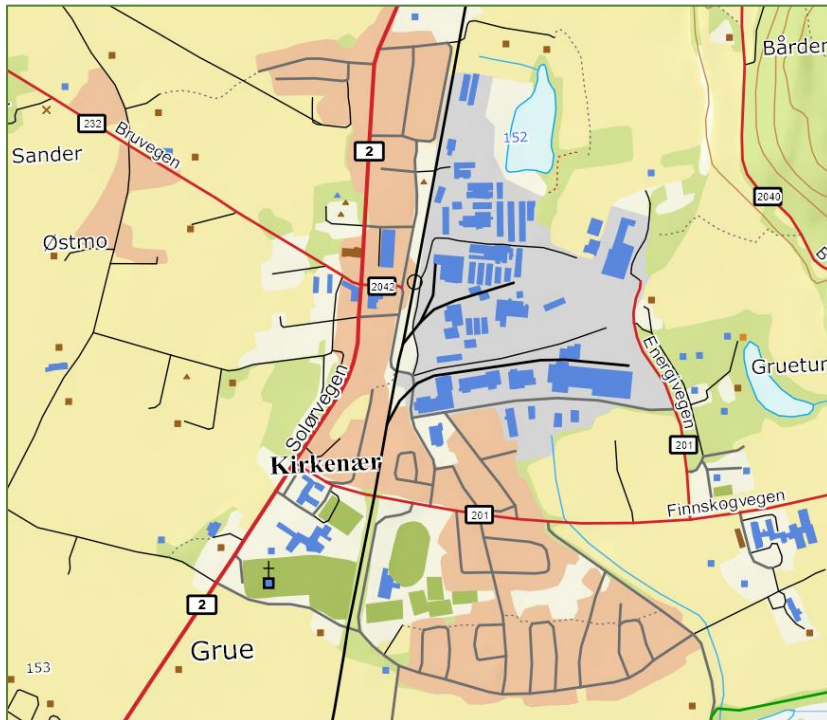
Tettstedene langs jernbanen i Grue ble etablert i krysningpunktet mellom produksjonen og transportene av materialene til husbygging, noe som har gitt dem et tydelige sveitserstilsuttrykk.

Grue kommune har jobbet med sette fokus på stiluttrykket flere av tettstedene. Gjennom å jobbe med ulike stedsutviklingsprosjekter, der de har sett blant annet på byggeskikken.

Noen av sveitserbygningene i Kirkenær sentrum.

5.5.1 Kirkenær og de andre stasjonsstedene

I tiden før jernbanen var det få bygninger på Kirkenær, og kommunesentret var ved den gamle kirken ved den gamle Kongevegen ned mot Glomma. Når den kirketomten flyttes lengre bort fra Glomma etter at den gamle kirken brenner ned i 1822 og tomten tas av elven noen år etter, flyttes kommunesentrumet til «Kirkenærsletten». Grues eldste rådhus, som i dag kalles for Klokkergården ble oppført straks nord for kirken i 1858. Thomas Andreas Schøyen flyttet hele sitt gårdstun som da het Søndre Haug til

området. Gården døptes om til Kirkenær. Her ble det drevet skysstasjon, handelsvirksomhet, samt brennevinutsalg. Dette var begynnelsen på den nye kommunesentrumet.

Solørbanen mellom Kongsvinger og Flisa var ferdig utbygget i 1893. Langs strekningen ble det oppført stasjonsbygninger, priveter og godshus. I forbindelse med at jernbanen kom til bygdene skjøt utviklingen av Kirkenær fart. Et kommersielt sentrum med butikker, kafeer, hotell og bank ble etablert. Det ble en økonomisk blomstringstid. I 1902 åpnet meieriet og etableringen av sagbruket kom noen år senere. Dette førte med seg transporter av store mengder tømmer.

Samtidig vokste andre stasjonssteder også frem langs jernbanen. Namnå og Grinder er eksempler på slike tettsteder. Disse har slik som Kirkenær sveitserstilen og stasjonsbygningene som viktige identitetsmarkører. De to tettstedene er viktige for styrkingen og forståelsen av viktigheten av jernbaneutbyggingen og Kirkenær sin identitet som stasjonsby. Ved å se de tre sammen ser man enda tydeligere virkningen av jernbanen i kommunen.

På 1920- og 1930-tallet ble villabebyggelsen mellom landbrukscenteret (gamle meieriet) og rådhuset oppført. Årene mellom jernbanen og andre verdenskrigs utbrudd medførte stor byggevirksomhet. Kirkenær ble bygget opp i sveitserstil, som fremdeles er den mest fremtredende stiluttrykket. På 1950- og 1960-tallet ble mange sentrale bygninger i sveitserstil på Kirkenær revet. Nye moderne bygninger ble oppført, og andre byggematerialer ble innført.

I perioden 1995-1996 ble det gjennomført en kvalitativ stedsanalyse for Kirkenær. Analysen var en del av arbeidet med kommuneplanen for den perioden. En del av de konklusjonen som trekkes fram i analysen er blant annet at tettstedets "urbane rom" bør styrkes. Der det må tas hensyn til formmessig uttrykk, volum, målestokk, detaljering, materialer og fargebruk.

Kirkenær stasjon er en sentral del av stasjonsbyen.

I 2001 ble Grue med i det nasjonale programmet for utvikling av miljøvennlige og attraktive tettsteder. Til sammen var det 16 kommuner fra 4 fylker som var med i prosjektet. Gjennom dette prosjektet støttet Riksantikvaren arbeidet med en utarbeidelse av en byggeskikkveileder for Kirkenær samtidig som noen av bygningene langs riksveien ble pusset opp. Her blir

Kirkenærs sveitserstil trukket frem som en viktig del av stedets uttrykk og identitet.

Kirkenær sin identitet ligger i sveitserstilen og stasjonsbyen. Denne identiteten er noe Grue kommune gjennom flere tiår har verdsatt. Som har blitt tydeliggjort gjennom analyser, byggeskikkveileder og stedsutviklingsprosjekter for nettopp å kartlegge og finne gode løsninger for å bevare dette uttrykke og identiteten. Dette er viktig at kommunen, og eiere av eiendommer på Kirkenær, fortsetter å ta vare på og bevare de gjenværende husene på en god måte for å sikre dette kulturmiljøet. Det er viktig å sikre husene som står og at nye bygg tilpasses de allerede stående bygningene. Ved å ta vare på og se sveitserhusene som en ressurs vil Kirkenær kunne utvikles på en måte som er bærekraftig for miljø og styrkende for identiteten.

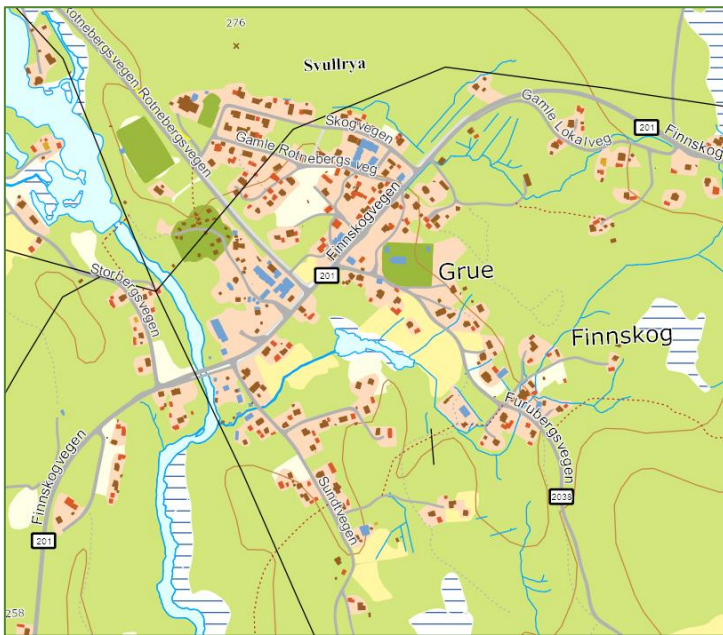
Verneverdi

Kirkenær er en del av den store utviklingen av tettsteder i sammenheng med utbyggingen av jernbanen i Norge. Stedet har fremdeles et tydelig sveitserstiluttrykk som var trenden når tettstedet etablerte seg. Bebyggelsen er en viktig verdi for å ta vare på uttrykket og identiteten, og for å ta vare på Kirkenærs historie som stasjonsby og trelasthistorie.

Utfordringer for tettsteder rundt om, også på Kirkenær er rivning, forfall, utbygging og fortetting. Endringer av den gjenværende bebyggelsen må skje i tråd med den opprinnelige bebyggelsens verneverdier og hensyn må tas til preg, volum, målestokk, detaljering, materialer og fargebruk. De ulike analyser og veiledere må/bør bli brukt aktivt i arbeidet med alle utviklingsaker i sentrum.

5.5.2 Svullrya

Svullrya er et bygdesentrum på Grue Finnskog. Tettstedet regnes som et senter for Finnskogen, med blant annet Norsk Skogfinsk Museum. Navnet Svullrya kommer trolig fra issvullen som oppsto vinterstid ved bekken og ria som sto der tidligere, men stedet het fra begynnelsen av Revholtet. Revholtet kapellet ble innviet i 1863, bygget etter ønske fra skogfinnene som ønsket seg en kirke inne på skogen. Frem til da hadde de måttet ned til Kirkenær, som ikke alltid var like lett året rundt. Etter hvert etablerte det seg noen landhandlerier ved kirken, dermed var etableringen av et bygdesentrum var i gang.

Skogdriften utviklet seg på siste halvdel av 1800-tallet. Prisene på tømmer steg og teknologien utviklet seg. Dette ført til god økonomi og et voksende samfunn. Skogbruket hadde behov for en stor mengde arbeidskraft, både i skogen, på sagbrukene og til transport. Med utgangspunkt i menneskene som kom for å jobbe dannet det seg et marked for å betjene disse med varer og tjenester. Svullrya fortsatte å vokse, med flere butikker, kaféer, poståpneri, telegrafsentral, skole, legekantor, offentlig bad, skystasjon, hotell, skomaker, skredder, frisør og mer.

Blant virksomhetene som har hatt størst betydning, og som fremdeles er en viktig aktør på Svullrya, er Grue Finnskog Forbruksforening. Butikken ble etablert i 1872 og er fremdeles i drift i samme bygning. Bygget har gjennomgått noen endringer for å følge butikkens behov, men har beholdt sitt uttrykk fra 1912.

Svullryas bygninger forteller en god del om den samfunnsutvikling som har vært på Finnskogen. Mange av bygningene langs hovedgaten og den inntilliggende

bebyggelsen bidrar til å gi tettstedet sin spesielle karakter. Husene er store trehus i hovedsakelig sveitser- og jugendstil, samt noen i en nybarokk stil. De fleste av husene ble bygget som en kombinasjon av bolig og næringsbygg. I dag er flertallet av husene utelukkende bolighus, men sporene etter næringsvirksomhet er fremdeles tilstede. Om det er tidligere inngangspartier, rom, dører, paneler eller ovner kan de fortelle en del av Svullryas historie.

Verneverdi

Svullrya er resultatet av samfunnsutviklingen på Finnskogen. Der sagbruket bidro i en sentralisering av den skogfinske bosetningen og tilflytting for både sesong og helårsarbeidere. På Svullrya er det mange velbevarte bygningene fra begynnelsen av 1900-tallet. Husene har arkitektoniske verdier knyttet til den økonomiske veksten knyttet til skogbruksnæringen rundt århundreskiftet, sammen med den teknologiske utviklingen som gjorde produksjonene mer detaljert og lokal.

Svullrya er et kulturmiljø som har stor kunnskaps, opplevelse og bruksverdi. Tettstedet er sammensatt av ulike faser knyttet til den skogfinske historien.

Stedsutviklingsprosjektet

I 2016 ble det startet opp et forprosjekt for et stedsutviklingsprosjekt på Svullrya, der hensikten var å finne ut hva som skulle til for å skape helhetlig og god stedsutvikling. Forprosjektet skulle kartlegge om det var hensiktsmessig å starte et hovedprosjekt. I juni 2017 vedtok kommunestyret å starte et hovedprosjekt. Målet med prosjektet er å øke attraktiviteten for å bo, arbeide og besøke Svullrya. Hovedprosjektet er organisert som et hovedprosjekt med 8 delprosjekter.

Involvering og medvirkning i stedsutviklingsprosjektet vil være avgjørende for å få et ønsket resultat. Det vil derfor bli invitert til deltagelse i de ulike delprosjektene i prosjektgrupper, temamøter, åpne møter og dugnader.

Arbeidet handler om å tilgjengelig gjøre Svullrya bedre både for de som bor der, men også for de som kommer på besøk. Ved å bygge ut stier, skape trygghet i trafikkbilde i sentrum, produsere informasjonsskilt som skal både vise vei og for å formilde stedets historien.

Stedsutviklingsprosjektet for Svullrya

Informasjon og rapporter blir lagt ut og oppdatert underveis på [kommunens nettside](#).

For å dokumentere [Svullrya før](#) arbeidet startet ble filmet de området, slik at når de har kommet i mål med alle delprosjekter vil de filme på nytt for å vise forskjellen. Dette vil synliggjøre prosjektet og resultatet av dugnadene som er gjort.

5.6 Tekniske og industrielle kulturminner

Det har vært en omfattende industriell virksomhet i Grue kommune gjennom lang tid. Med store skogområder, sjøer og elver har kommunen hatt store ressurser for å drive industriell virksomhet. Langs både Agnåa og Tjuraåa har man bedrevet virksomhet som kunne bruke kreftene i det strømmende vannet. Her ble det blant annet etablert vadmestamper, sagbruk, kverner, møller og spikerverk. I løpet av 1500-tallet begynte man med tømmerfløting i Glomma og i løpet av 1700-tallet hadde fløtingen utvidet seg til samtlige sideelver i Solør- Odal. Tømmer fra Grue ble også fløtet over grensen til Sverige. Blant annet ble Rotnaelva brukt til fløting av tømmer ned til Rottneros. I etterkrigstiden ble det nedgang for fløtingen da lastebilene overtok transportene fra skogen og de mindre vassdragene. Igjen sto minnene etter virksomheten i form av fløterbuer, koier og dammer.

I 1993 la Hedmark fylkeskommune frem en "Handlingsplan for fløterinnretninger". Det var museet i Trysil Engerdal som gjennomførte den registreringen som lå til grunn for planen. Registreringene ble gjennomført i 1991. I Grue ble 7 dammer registrert; Nøklevannsdammen, Aursjødammen og Skådammen i Rotna vassdraget og Engersæterdammen, Neskverndammen, Krokfløytdammen og Opakersæterdammen, samtlige i Agnåavassdraget.

Kulturmiljøplanen vil fokusere på de tekniske og industrielle sporene knyttet til skogbruket, der vassdragene og skogbrukene er vesentlig.

Utsikt over Rotnavassdraget.

5.6.1 Agnåa

I Grues sørvestre hjørnet renner Agnåa. Agnåa har med sine sideelver en totallengde på 47 kilometer og et nedslagsdistrikt på 350 000 da. Nedslagsfeltet ligger i kommunene Grue, Kongsvinger, Åsnes, Nord- og Sør-Odal. Denne åa har gitt sitt opphav til en omfattende virksomhet. Her ble kverner, sagbruk og innretninger knyttet til tømmerfløtingen etablert. Virksomheten har gamle aner. Allerede på 1700-tallet finnes det kart som viser blant annet Øvre Breen Dam og behovene for restaureringstiltak.

Langs Agnåa finnes det en rekke kulturminner bevart: Åmoth bru, Nedre Breen bru, Øvre Breen dam (Møllerdammen og Kvennhusdammen), Veltabrua, Neskverndammen, Jugarhøltet, Opakerdammen, Storføytdammen, Krokfløytdammen, Engersæterdammen, Hakasjødammen, Holmsjødammen, Rundbergsduldammen, Saltjenndammen samt Spongbekkdammen og Geitåa.

I 1997 tok Vestsiden Arbeiderlag initiativ til et prosjekt for å redde de viktige kulturminnene, fisken som var representert i vassdraget og det store området som sogner til Vestmarka i Grue. I løpet av årene er mye vedlikeholds- og restaureringsarbeid utført for å bevare og utvikle området langs Agnåa.

Verneverdi

Agnåa er et godt eksempel på hvordan man benyttet elvene og vannene i arbeidet i distriktet tidligere. Ved å utnytte det naturlige fallet og ved å demme opp for å kunne utnytte vannkraften til å drive kverner, møller og til fløting av tømmer. Området rundt åa har en opplevelsesverdi der interaksjonen mellom natur og kultur er svært synlig.

5.6.2 Rotnavassdraget

Kverndammen over Rotna.

kvartærgeologiske forekomster i Hedmark fylke. Verneområdet som dekker ca. 1,3 km² ligger på begge sider av Rotna, mellom Nersjøen og den nordligste bebyggelsen på Svullrya.

På sin vei til Sverige renner Rotna gjennom Grue Finnskog og Svullrya. Tømmerhåndteringen kom for alvor i gang på 1800-tallet, noe som resulterte i at dammer ble anlagt ved de større sjøene. Koier, sag- og fløterbrakker er kulturminner langs vassdraget som er knyttet til tømmerhåndteringen og livet ved vassdragene. En velbevart fløterkoie finner vi ved Helgendammen. Denne koia fungerer som ei ubetjent turistforeningshytte. Et annet velbevart miljø finnes ved Kverndammen.

Under ismeltingen etter den siste istiden ble det dannet store avsetninger i distriktet. Blant annet er det registrert et om lag 12 km langt eskersystem. En del av dette er vernet som naturreservat i Verneplan for

Verneverdi

Rotnavassdraget er et kulturmiljø knyttet til elven, med damanlegg knyttet til tømmerfløtingen. Det ligger flere koier og brakker i tilknytning til fløtningsanlegget i elven. Disse koiene og brakken tilfører kunnskapen om livet rundt tømmerfløtingsanleggene, som er en viktig del av historien.

Rotnavassdraget har viktig kunnskapsverdier og opplevelsesverdier slik det er i dag. Det er viktig at kulturmiljøet i sin helhet tas vare på slik at det kan brukes og oppleves. Samtidig ivareta historien rundt vassdraget.

5.6.3 Røgden Bruk

| g.nr. 24 | b.nr. 24

(N-67-03-340 Ø-69-03-51)

Røgden bruk utgjør de siste restene etter en omfattende trelastvirksomhet langs sjøen Røgden på Grue Finnskog, som også strekker seg over grensen til Sverige. Røgden dampsgag og høvleri ble etablert i 1887, bygget av byggmester Ola Skaslien. Til bygningsmiljøet hører foruten saga også bestyrerbolig, verksted og boliger for de ansatte samt andre bygninger knyttet virksomheten. Mellom 40 og

50 mann var på plass i sagbruket i de mest hektiske sesongene rundt århundreskiftet 1900.

Sagbruksvirksomheten ga arbeid i skogen, på sagbruket og for transport av varene ned til jernbanen. Røgden dampsgag og høvleri måtte igjen i 1912-13 bygges opp etter brann. Denne gangen var det byggmester Olaf Skaslien, sønn av den første byggmesteren, som bygget opp sagbruket. Han fikk etter dette jobb med bygging av stasjonsbygningene langs Dovrebanen, men han er bedre kjent som han som fant løsningen på utnyttelsen og formingen av oppdalsskiferen.

I 1943 brant sagbruk ned og bygget opp igjen nok en gang. I 1949 overtok Brede Bredesen Opset og i 1961 ble sagbruket en del av Bredesen Opset A/S. Sagbladene sang seg gjennom trestokkene på Røgdenstranda for sist gang i 1968, og driften flyttet til sagbruket til Bredesen Opset A/S på Kirkenær.

Røgden Bruk ble tatt i bruk under 10 års jubileet til Finnskogutstillingen i 1990. Finnskogutstillingen brukte lokalene fra 1990 til 1997 og fra 2010 har de brukt lokalene til både utstillinger og til gjesteatelier.

Verneverdi

Røgden Bruk er et helhetlig miljø som forteller om livet og virket på sagbruket. Sjelden god stand, og fremdeles delvis i alternativ bruk. Røgden Bruk er en viktig del av skogbrukshistorien i kommunen, og for å forstå betydningen skogen og trelast har hatt lokalt.

Sagbrukets tid er fremdeles synlig i bygningsmassene. Utvendig er det gjort få endringer. Innvendig er de tilpasninger som er gjort for å kunne bruke det mulig å ta bort slik at det tilbakestilles til sitt opprinnelige utseende.

5.6.4 Tjura

Tjura var opprinnelig bygdesentrum i Grue, knyttet til den store aktiviteten langs åa. Etter hvert tok Kirkenær over som bygdesentrum, når blant annet den nye kirken ble bygget.

Opprinnelsen til Tjura er Tjuraåa som renner fra Frysjøen ned til Gardsjøen og videre til Glomma. Åas fallhøyde ga opphav til flere industrivirksomheter. Navnet Tjura er sannsynlig gammelnorsk Tjurua og står i sammenheng med thjurr som betyr okse eller

tyr. Langs åa ble det tidlig etablert møller, garveri, kraftverk, sager, spikerverk og butikker med mere.

De første skriftlige beleggene for virksomhet langs med åa er fra 1400, da det var en kvernstø i Aurbekken. Siden hører vi om kverner på Tjura på 1600-tallet og sager er nevnt i kildene fra tidlig på 1700-tallet. Ekspansjonen for mølledriften i Tjuraåa kom på 1800-tallet, sannsynlig i forbindelse med den store befolkningsøkningen og dermed større etterspørsel etter mel. Mølledriften langs Tjuraåa ble lagt ned i 1957.

Et av de viktigste enhetene på Tjura var det så kalte Tjurabruket som ble etablert i 1799 av Colbjørn Colbjørnsen og var opprinnelig et spikerbruk. Bruket markerte opptakten til en tid der aktiviteten langs åa økte. Bruket ble bygd opp av flere forskjellige enheter slik at det hadde flere bein å stå på. Tjuragården ga stabile inntekter, noe som gjorde det mulig å holde en arbeidstokk i ustabile tider. En del av lønningene ble utbetalt som mat, klær og bosted. Det tilhørte en krambu til bruket. Denne ga ekstra inntekter til bruket, samtidig som den forsynte arbeidene med varer. Brukets mølle ga også forholdsvis stabile tilleggsinntekter, men det var sagbruken og spesielt spikerverket som ga rene penger. På grunn av konkurranse fra de svenske verkene sank fortjenesten og etter flere eierskifter ble spikerverket tilslutt lagt ned i 1860-årene.

Barnebarnet til Colbjørn Colbjørnsen, Lars Hansen, grunnla Grues første kraftverk langs Tjuraåa i den gamle Lundebymølla i 1912. Leveranser av elektrisitet skjedde ikke bare til hans egen gård, men også til de 10 inntilliggende gårdene. Anlegget var likestrøm på 400 v og var i drift til 1919, da det ble ekspropriert av kommunen og nedlagt. Kommunen hadde året før den 17. august 1918 besluttet utbygging av Tjuraåa og innkjøp av nødvendig utstyr for å overta driften. Den 19. desember 1919 ble den første strømmen levert fra kraftverket. I 1923 ble kraftverket utvidet med et aggregat på 350 hk, så totalt hadde man nå 850 hk. Den 16. august 1919 ble det besluttet å bygge kraftledning til Svullrya. Til nå var det bare hovedbygden som hadde strømforsyning. Utbyggingen ble dyrere enn antatt og det viste seg at anlegget var for lite i forhold til det stigende behovet som hadde meldt

seg. Det som tok knekken på økonomien var tørken som rådet 1932- 1933. Kraftverket ble lagt ned i 1950-tallet på grunn av for lite vann og for høy gjeld.

Ved Tjura er butikken, spikerbua og pakkbua igjen. Disse bygningene er for mange selve symbolet på Tjuramiljøet. Bygningene og Tjuratorvet var et viktig sosialt møtested. Området rundt Tjuraåa er i dag et populært tursted. Allerede siden 1992 har Tjurastien vært tilrettelagt som tursti, med en rekke oppgraderinger etter hvert. Langs [Tjurastien](#) er det satt opp rastebord, sittebenker og informasjonsskilt som forteller litt om kulturminnene og historien ved åa. Turstien kan kobles sammen med en rekke andre turstier som er i området.

Rasteplass ved Tjurastien.

Verneverdi

Tjura sin posisjon som tidligere bygdesentrum er svært viktig for Grue kommunes historie. Stedet er også viktig for Grues tidlige industrihistorie. Tjura er et kulturmiljø bestående av mange ulike elementer som til sammen danner en viktig helhet.

I tillegg til kunnskapsverdien som Tjura har, er det også viktige opplevelsesverdier her. Både for lokale og besøkende, gjennom aktivitet får man oppleve interaksjonen mellom natur og kultur.

5.7 Samlingsplasser

Alle kommune består av samlinger av møteplasser, plasser hvor folke samles og samfunn utvikles. Som knutepunkter for kommunen eller bygdenes innbyggere. Møteplassene symboliserer offentlige tjenester, frivillig samarbeid og sosialt samvær. Mellom møteplassene ferdes vi langs veier og over bruer. På tvers av kommunen pløyer jernbanen seg som en linje som knytter regionen sammen.

5.7.1 Gamle Grue kirke og kirkebrannen

Modell av kirken utarbeidet av Ole Reidar Mellem, fotoinnstallasjon v/ Magne Ivar Mellem.

etter brannen endret retning. Hvor lenge denne kirken hadde stått på denne plassen er usikkert, men en kirke på denne plassen er nevnt allerede i et brev fra 1224. Kirken skal ha vært oppført i tre, brunsvart etter gjentatte strykninger med tjære og med stikketak. Kjernen av kirken var trolig en stavkonstruksjon fra senmiddelalderen. Kirken var en korskirke oppført i tømmerkonstruksjon med sinklaft. Det er trolig at kirken var panelt utvendig.

Året etter brannen, 30. september 1823, ble det holdt statsråd på slottet i Stockholm, der det ble bestemt at det ved alle Norske kirker skulle være dører om slo utover, dette gjaldt også på alle nye kirker. Dette var for å unngå flere lignende katastrofer.

Historisk sett var det et tap, da gamle kirkedører overalt i landet ble revet ut eller tilhugget slik at de kunne slå utover.

Første pinsedag 26. mai 1822 brant Grue kirke ned til grunnen. Brannen brøt ut under høytidsgudstjenesten mens kirken var full av mennesker. Minst 116 mennesker, derav 113 innbyggere fra Grue, mistet livet sitt i den største katastrofe i fredstid på fastlandsnorge. Det var et flertall kvinner og barn som døde i brannen. Dette skyldtes at dørene slo innover og stengte for trappen opp til galleriet der kvinner og barn satt. Brannårsaken ble aldri fastslått, men det er streke indisier om at gnister fra et fyrfat som kirketjeneren bar utløste katastrofen.

Kirken lå den gangen på slettlandet på elvebredden ved Glomma, utenfor By- og Skulstadgårdene. Tomta der kirken lå ble tatt av Glomma når elven bare noen år

Verneverdi

Den gamle kirkens brann er en hendelse som har hatt særlig betydning for historien, lokalt og nasjonalt. Den største katastrofen på norsk jord i fredstid, som resulterte med en lovendring. Kirken og kirkegården som nå er borte innehar ingen materiell verdi, men har likevel en stor kunnskapsverdi for den lokale historien og for norsk kirke- og bygningshistorie.

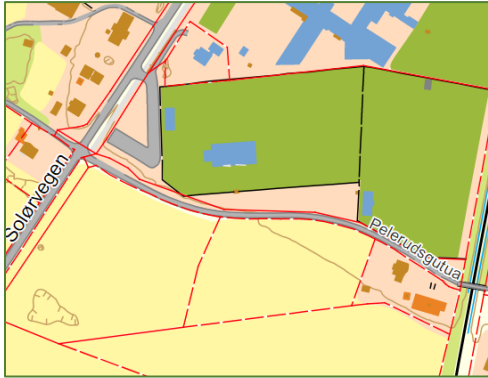
Kirkebrannmarkeringen

Et av fokusområdene i denne planen og i kulturminnearbeidet i Grue kommune de kommende årene vil være markeringen av kirkebrannen i gamle Grue kirke i 1822. I 2022 vil det være 200 år siden den katastrofale brannen hvor 116 mennensker omkom. Dette ønsker Grue kommune og Grue menighet å markere gjennom et helt år. Det er planer for å fylle hele året med ulike arrangementer og aktiviteter. Historien om hendelsen og kirkebygget er det gjort mye arbeid og undersøkelser på, men det kan under markeringsåret tas i bruk og tilgjengelig gjøres på nye måter for et større publikum. Det er viktig å forstå fortiden for å forstå sin egen samtid og for å utvikling i fremtiden. Med Kirkebrannmarkeringen ønskes det å belyse hvordan samfunnet har hatt det i etterkant av denne katastrofen, der store deler av samfunnet hadde blitt borte. Hvordan traumet av katastrofen har påvirket dem som er igjen og samfunnet i bygda? Hvordan har katastrofen og traumet påvirket utviklingen i bygda? Kirkebrannmarkeringen vil være en mulighet for å trekke frem, belyse og ta vare på denne historien for ettertiden, men ved å se fremover.

Grue kommune og Grue menighet ønsker å skape en paraply for de ulike arrangementene, men at de ønsker å la ulike lag, foreninger og private initiativtakere få delta i markeringen med sine arrangementer, aktiviteter og innslag.

5.7.2 Grue kirke

| g.nr. 21 | b.nr. 143

(N-67-05-332 Ø-66-79-24)

Like etter kirkebrannen begynte arbeidet med å samle inn midler til oppføringen av ei ny kirke, og sto ferdig og ble innviet 28. september 1828. Det ble bestemt at kirken skulle få en ny plassering, langt unna Glomma og så høyt at flommen ikke ville gå over kirkegården. Den nye kirken skulle bygges av stein og ikke av tre som den gamle.

Bøndene i Grue fikk "pålegg" om å levere stein til kirkebygget. Det ble samlet inn penger lokalt i Grue, men også fra hele Sør-Norge. Til sammen klarte man å samle inn 18 000 spesidaler. Kirken kostet 21 000 spesidaler, og resterende måtte lånes.

Kirken har en stram symmetri og et stort volum. Stilen er bygget med stramme, glatte flater, med innslag av gotiske elementer. Den nye kirken regnes som et av Norges tidligste nygotiske bygg. Den nye kirken fikk utadgående dobbeltdører, slik at en ny katastrofe ikke kunne inntreffe. Arkitekt Hans D. F. Linstow laget tegningene til det nye kirkebygget. Linstow er arkitekten bak slottet i Oslo og han var leder for Tegneskolen i Christiania.

Verneverdi

Den nye kirkens plassering og materialer er knyttet til den tragiske hendelsen i den gamle kirken. Den nye kirken bærer viktige kunnskapsverdier om fortiden, et samfunn som går videre etter en tragedie, arkitektur og materialvalg.

5.7.3 Grue Finnskog kirke

| g.nr. 113 | b.nr. 23

(N- 67-02-843 Ø-68-75-16)

Proessen med å få en egen kirke på Grue Finnskog startet i 1823, da er delegasjon dro til kongen i Stockholm for å legge frem sitt ønske. Dette ble uten resultat. Da Grue kommune formannskap ble opprettet i 1838 begynte den politiske prosessen for å få bygget kirken, dette ble en lang prosess. Det første kapellet, Rævholtet kapell, ble innviet 4. mars 1863.

Det første kapellet var for lite og det var behov for større reparasjoner allerede i 1874. Dermed begynte arbeidet med å få bygget en ny kirke. Denne ble innviet 8. desember 1886 av prost P. M. Widerøe. Kirken ble bygget av byggmester Günther Schüzler etter tegninger av N. S. D. Eckhoff, bygget i den nygotiske stilen.

I løpet av en vinter med store snømengder raste deler av taket under tyngden av snømassene, 28. januar 1948. Kun tårnet sto igjen. Kirken ble gjenreist etter tegninger av Ola B. Aasness, av byggmester Kåre P. Bråten.

Høsten 1950 sto den gjenreiste kirken ferdig, innviet av biskop Kristian Schjeldrup den 26. november. Dette er kirken som står og er i bruk i dag.

Verneverdi

Kirken er knyttet til både religiøse handlinger, men den er også resultatet av drivkraften hos skogfinnene til å få sin egen kirke på Finnskogen. Kirken er knyttet til den skogfinske kulturen og mangfoldet de har tilført kirkesamfunnet.

5.7.4 Grue rådhus

| g.nr. 21 | b.nr. 85

(N-67-05-582 Ø-66-80-31)

Grue kommune har som alle andre kommuner vært en viktig aktør i utbygging av sine tettsteder. De har bygget offentlig bygg for å tilby og sikre tjenester for sine innbyggere, slik som skoler, helsehus med ulike funksjoner og rådhus for å kunne gjennomføre sine administrative arbeidsoppgaver. Disse

bygningen er med å forteller historien om samfunnsutviklingen som har funnet sted i kommunen lokalt, men også som del av den større nasjonale historien om Norges demokrati og samfunnsutvikling.

Grue kommune oppførte dagens rådhus i 1957, tegnet av arkitektfirma Jordan og Jordan. Bygningen er oppført i en modernistisk fremtidsrettet arkitektur. Bygningen er funksjonsoppdelt, helt i linje med funksjonalismens ideer. Den nordre delen av bygningen består av kontor, mens den søndre delen er den offentlige delen av bygningen med blant annet en kinosal og festsal. Her var det også tidligere en restaurant. Bygget er oppført i tidstypiske materialer.

Rådhuset er bygget på og pusset opp ved flere anledninger, men kinosalen, festsalene og foajeen er beholdt i sin originale form og stil.

Verneverdi

Grue Rådhus og kinosalen spesielt har gjennomgått få forandringer. Kinosalen er stort sett autentisk. Velbevarte bygninger fra 1950-tallet er det få igjen av og det viktig at det bevares bygninger fra alle tidsepoker. Arkitekturens former og detaljer er enkle og det er derfor svært viktig å bevare og være bevisst på at den enkelte linje eller materiale er viktig for helheten. Dette gjelder innvendig og utvendig.

5.7.5 Skolene i Grue

1739 den 23. januar underskrev Kong Christian VI loven om allmueskolen på landet i Norge. En eller annen form av undervisning har dog vært der bestandig. Etter at kristendommen ble innført i Norge, sørget kirkens folk for opplæring i religionen. I forbindelse med reformasjonen 1537 brøt det gamle katolske undervisningssystemet sammen og det var først mot slutten av 1500-tallet som undervisning i kirkens regi kom i gang på nytt. 1629 skrev biskop Glostrup at klokkerene på landet skulle foruten den undervisningen som skjedde om søndagen, også undervise ungdommen i barnelærdom en gang i uken. Dette virket meget positivt, men i praksis skjedde det ikke noen undervisning da mange bygder manglet klokkere. År 1739 ble det innført skolelov etter at innføringen av konfirmasjon medførte større krav om kunnskap.

Det første skolelokalet i Grue var trolig det som var i 2. etasjen på hovedbygningen på gården Mosegrein. Skolelokalet var trolig brukt frem til at skolelokalet på Klokkergården ble tatt i bruk. Kirkenær som tettsted fortsatte å ekspandere og det gamle skolelokalet på Klokkergården var ikke tilstrekkelig. Høsten 1911 ble den nye skolen på Kirkenær ferdigstilt, denne er nå revet. På 1920-tallet var det en bølge med oppføring av nye skolebygg i kommunen. På blant annet Svullrya, Hukusjøen, Refset, Grinder og Frysjøberget ble det oppført nye skolebygg. Arkitekt Berle sto for flere av skolene.

Refset skole.

Skolebygningene i kommunen forteller hvordan utviklingen av kunnskapssamfunnet har vært og hvor raskt denne utviklingen har gått. Skolebygningene forteller ikke bare om utviklingen av kunnskapssamfunnet, men også hvor viktig disse bygningene har vært for stedsutvikling og for den sosiale aktiviteten i området. Det er mange som kan si noe om den gamle skolen de en gang gikk i.

I prosessene med sentralisering av skolen fra de ulike bygdene inn til Kirkenær, bestemte kommunen å ikke beholde de gamle skolebyggene. De ble dermed solgt, i de fleste tilfeller ble skolen kjøpt av private interessenter. Grue kommune gjorde et vedtak på at de gamle skolebyggene ikke kunne brukes som skolebygg av de nye eierne. I stede har skolebyggene fått andre spennende funksjoner, slik som museumskontor for Norsk Skogfinsk Museum i den gamle skolen på Svullrya og treningssenter i skolebygget på Refset. Flere av de andre har privat bruk, som ikke lengre gjør de åpne for offentligheten.

Verneverdi

Skolene til sammen forteller om en viktig del av norsk skolehistorie, som viser til to store strukturelle endringer i skolesystemet. De er materielle spor etter skolene som var sentrale elementer i bygdene. Bygningene har sammen og enkeltvis kunnskapsverdier som bygning- og arkitekturhistorie og sosial- og skolehistorie.

De står fremdeles som synlige, lesbare og anvendbare i bygdene. De har i stor grad fått ny bruk og er nå ressurser for samfunnet på en ny måte.

5.7.6 Forsamlingslokaler

Forsamlingslokalene forteller om en samfunnsendring der befolkningen begynte å engasjere seg i lag og foreninger, og begynte dermed å bruke tid også utenfor hjemmet på en ny måte. De mange ulike interessegruppene viser en stor bredde i hva befolkningen mente var viktig i samfunnet og individuelle interesser. De ulike gruppene spredte seg over det politiske, kulturelle og det sosiale.

De ulike lag og foreninger begynte tidlig på 1900-tallet å bygge sine egne lokaler der de kunne ha sine møter og aktiviteter. Det har i de ulike bygdene vært mange ulike samlingslokaler, både ungdomshus, arbeiderlokaler og bedehus.

Etter andre verdenskrig ble vanligere å bygge flerbrukshus, eller samfunnsaler knyttet til skolebyggene. Det var også vanlig at forsamlingslokalene ble leid ut til ulike andre arrangementer og til private.

Skogheim, Grue Finnskog.

Grues vestside. På Grue Finnskog ble Skogheim ble oppført i 1903 og i 1938 ble Furumo bygget. I 1904 ble Fram på Grinder oppført og på samme år ble Verdande på Namnå oppført.

Grue kommunes forsamlingslokaler ble nøye registrert gjennom et forstudie for registrering hos Hedmark Fylkeskommune. Arbeidet er presentert i rapporten «Jo mere vi er sammen» fra 2001. Rapportene skal fungere som et utgangspunkt for videre registreringer i andre kommuner i fylket, samt å stimulere til å ta vare på bygningene.

Ungdomsbevegelsen var en frilynt bevegelse, uten tilknytning til politiske partier. Vestheim ble i 1902 oppført på

I 1914 var det så mange som 9 arbeiderforeninger i Grue. Foreningene oppførte sine egne samlingslokaler: Skogklang (1903) på Grinder, Folkets hus på Vestsiden (ca. 1920), Alfheim på Namnå og Gjeiteryggen (ca. 1949) i Frysjøberget. Etter hvert meldte foreningene seg inn i Det Norske Arbeiderpartiet, og de beholdt forsamlingshusene. Lokalene var viktige møteplasser for arbeiderbevegelsen.

Gården Gardsteppa var en tidlig møteplass for religiøs forkynnelse i Grue. Etter hvert ble det oppført bedehus og misjonshus spesifikt til formålet. Grue er ikke kjent for å ha særskilt høy religiøs aktivitet, men til tross for dette var altså bede- og misjonshusene mange i forhold til de

Ungdomsbevegelsens lokale Furumo.

andre forsamlingslokalene. Bedehuset på Svullrya er trolig det første som ble bygget, ytterligere 5 bedehus ble oppført før andre verdenskrig og 4 etter krigen i Grue.

Skytebanene og klubbhusene på Tjura, Grue Finnskog og Tørmoen er bygg som knytter seg til et aktiv jeger- og skyttermiljø i kommune. Disse er blitt oppgradert og holdt ved like slik at de Her holdes det jegerprøver og konkurranser. Skytterhusene (klubbhusene) fungerer også som forsamlingslokaler i nærmiljøet.

Verneverdi

Forsamlingslokalene representerer et bredt og livlig foreningsliv, og er materielle spor over organisasjonenes grendehistorie. Disse bygningene viser hvor sterkt enkeltpersoner har engasjert seg i det sosiale og foreningslivet. De viser hvor viktig slike organisasjoner og foreninger har vært for lokalsamfunnene. Samtidig viser det et bredt mangfold og kontrast.

Mange av husene er fremdeles i bruk eller egner seg for å tas i bruk igjen.

5.7.7 Finnskogparken dansepark

| g.nr. 113 | b.nr. 47

(N-67-03-275 Ø-68-67-76)

I Solør og på Finnskogen fantes det tidligere mange dansebaner og folkeparker, dette var populære møteplasser på helgene. Parkene kan å ses som en del av en "grensekultur" som har preget vår region. I dag er det ikke like mange igjen som vitner om denne epoken. De som gjenstår er derfor viktige for ivaretagelsen av denne delen av historien. På Grue vestsida ved Skaraberget var det en dansebane som het Furuskogen. I Øvre Grue fantes Kjellerlemmen dansebane. Det har også vært tradisjoner for dansefester utomhus ved Gruetunet.

Etter krigen, i 1947, ble Finnskogparken på Svullrya bygget. Dansegulvet på idrettsplassen i Svullrya var ungdommens treffsted på lørdagskveldene på sommerstid. Parken ligger på en odde ute i Rotna. Danseparken med 8 bygninger, består av scene med tilhørende amfi, dansepavillion, kiosk, inngangsparti, kro, gammeldansbane og toaletter. Bygningsmassen er hovedsakelig fra 1950- og 1960-tallet. Parkens glansdager var på 1970-tallet, publikumsrekorden på 2200 personer ble nådd tidlig på 1970-tall. Her har artister som Cornelius Wreeswijk, Yngvar Numme, Henrik Abel, Leif Juster og Lasse Stefans opptrådt. I 2012 ble parken rammet av flom og flere av bygningene skled ut i Rotna.

Verneverdi

Danseparken er en representant for det som tidligere var vanlig i mange grender. Danseparken innehar kunnskapsverdi om regional sosialhistorie. Den har også bruksverdi, som kan skape nye opplevelser.

5.7.8 Smørhaugen skoleskibakke

| g.nr. 3 | b.nr. 5

(N-67-14-285 Ø-66-84-62)

Skoleskibakker var det mange av i gamle dager og det fantes som oftest en skoleskibakke i hver skolekrets. Disse er en del av skoleidrettens historie i Grue kommune.

Smørhaugen skoleskibakke ligger på rester av en elvetrasé som ble dannet i "Solør-sjøen" etter siste istid mellom Sorknes og Namnå. Skoleskibakken ble oppført 1946. Hele bygningen med konstruksjon er oppført i tre. Bakken ble oppført ved stor dugnadsinnsats fra folk i alle aldre. Skogeierne i området bidro med materialer. Tippemidler og støtte fra Grue kommune gjorde prosjektet gjennomførbart.

Den første tiden var det Sorknes krets ved kretstilsyn og bakkestyret som styrte og administrerte bakken. I 1954 ble Sorknes krets sentralisert til Namnå. Bakken ble da liggende i avstand til skolen og skolemiljøet. Dette gjorde at bakken med tiden ble lite brukt. På 1970-tallet revitaliseres virksomheten og Øvre Grue Vel oppførte en ny dommertribune og trapp, samt et flomlysanlegg.

Skoleskibakken har i de seneste årene blitt restaurert, slik at bakken nå er i god stand. Skibakken brukes per i dag ikke og det er derfor store utfordringer å holde bakken i en framtidig god stand.

*Konkurranse i skibakken tidlig på 50-tallet.
Bildet eies av Johannes Sorknes.*

Verneverdi

Smørhaugen skoleskibakke kan være det eneste skianlegget av denne typen som eksisterer i landet, og kan dermed regnes som sjelden av sitt slag. Representerer skibakkenes tid når de og annen idrett var tett(ere) knyttet til skolehverdagen.

Smørskibakken har blitt restaurert, men den er i sjelden bruk. Dette påvirker dens sårbarhet og vanskeliggjør ivaretagelsen. Bakken er en ressurs for den lokale fritidsaktiviteten, og den har en historie knyttet til nettopp dette.

5.8 Veier og bruer

Mobiliteten og trafikkmønstret har forandret seg mye gjennom de siste 150 årene. De eldste vegene gikk langs vassdragene og mye av varetransportene ble gjennomført vinterstid da det var mye lettere å frakte varer på sleder på is og snø.

5.8.1 Pilegrimsleden

Traséen går forbi og innom mange flotte gårder og landskaper. Her er det veien gjennom Opset gård som ligger langs ruten.

Gjennom Grue, langs Glomma, har den gamle kongevei gått og trolig en av trasene til pilegrimsledene til Nidaros. Det er et nasjonalt prosjekt å gjenetabler og merke pilegrimsledene i Norge. Basert på kildemateriale forsøkes det å etablere de gamle vandrerutene på nytt. Blant annet er gårdsnavn viktig i arbeidet, siden det langs leden var behov for pilgrimmene å søke ly og mat.

Søndre del av Hedmark er nært knyttet opp mot Olavstradisjonen – det mest sentrale er at Olav Digre/Hellig Olav reiste gjennom distriktet under flukten til Gardarike i 1028. Noen år før var han i Våler og resten av Solør, ca. 1022 og

kristnet dette området. For øvrig er distriktet her nevnt mange ganger i Snorre.

Grue kommune arbeider sammen med nabokommunen, lokale historielag og velforeninger for å finne ruten gjennom glåmdalsregionen som knytter seg på de andre ledene gjennom Gudbrandsdalen og Østerdalen. Leden skal merkes og skiltes i et felles prosjekt hvor Innlandet Fylkeskommune bidrar og kvalitetssikrer arbeidet.

Gjennom Grue vil leden gå langs vestsiden av Glomma og være nærmere 27 km i lengde. Leden går inn i Grue fra Kongsvinger ved Hesthagavegen ved Snipen på Vestsida av Glomma. Videre går leden ved følgende gårder og steder: Nes – Nesbakken – Skara – Opaker – Domma – Opset – Kulblikk – Mellem gård (Enger – Godtland) – Rismovegen og nordover til Hundbyberget til Åsnes kommunegrense.

Verneverdi

Pilegrimsleden er en led av nasjonal verdi. Glåmdalsleden vil være en viktig vandrerute lokalt og regionalt, samt være del av en større nasjonal satsning. Leden vil belyse viktig lokalhistorie, steder og knyttes opp mot Olav den Hellige og den norske kristningen.

5.8.2 Finnevegen

Brutjernskoia ligger langs vegen og er et fint sted å raste.

| N-67-04-443 Ø-68-28-96

Vegen fra bygdene i glommadalen til utmarka eller til Grue Finnskog var dårlige rideveger. Å frakte noe langs denne var vanskelig og all tung last måtte derfor slepkjøres. Fremkomstmidlene for de avsidesliggende skogsdistriktene var altså som på vikingtida fram til midten av 1800-tallet, da vegnettet mellom Finnskogen og bygda ble forbedret. Finnevegen er markert på kart fra 1700-tallet.

Før kirka kom på Grue Finnskog måtte befolkningen på Grue Finnskog frakte mat og såkorn, de måtte bære fram sine barn til dåpen og de kjørte sine døde fram etter vegen så de kunne komme i vigsløt jord. Langs vegen var det mange stoppesteder, som hadde ulike navn og historier knyttet til seg. Eksempler på slik er «Hvilesteinen» og «Pyntebekken».

I dag er vegen markert som en tursti, med blå «F» markeringer og skilt der hvor det er spennende kulturminner eller historier. Merkingen starter langs Storbergsvegen i Svullrya og ned til Bergsida langs Finnskogvegen.

«Den smyg seg som ein orm i lyngen.- Gjennom hundrer av år er den sliten ned som ei renne i skogen – heljern og hestesko har sliti steinane – gamle bygdeveg, dei einaste tunne, knutete tråden som batt skogen til bygda-. – Men det vil ta tid før den gamle vegen gror heilt att – segnene talar for høgt kangs med – vegen gror ikkje att – den har for mye å fortelja»

Åsta Holt om Finnevegen (1944).

Verneverdi

Finnevegen representerer faser med særlig betydning for historien og for den nasjonale minoriteten (Skogfinnene). Vegen har betydning for kunnskap, opplevelse, og stor bruksverdi med tanke på turveier/ferdselsårer som er et tilbud til befolkning og besøkende som ønsker friluftsliv og kultur- og naturopplevelser.

5.8.3 Glomma og flom

Flomsteien ved Grøset.

på begge sider av elva i Grue. En av gangene som har satt dype merker i samfunnet i kommunen var når elva gravde seg inn og tok med seg den gamle kirken og kirkegården som lå nedbrent, noen år etter den tragiske kirkebrannen i 1822.

Tvers gjennom Grue kommune renner Norges lengste elv, Glomma. Elva har fra de tidligste tider fungert som en transportåre i innlandet. Elva har gitt næringsgrunnlag for åkrene og blitt brukt til transport av varer.

Glomma kan også være lunefull og til tider ødeleggende. Den har flere ganger endret sin retning og tatt med seg store områder og laget ny. Dette er godt synlig i lavtliggende området

Hver vår går Glomma over sin vanlige vannstand. Noen år er verre enn andre. Den siste store flommen var i 1995, denne fikk navnet Vesleofsen. Flommen kunne oversvømt hele Kirkenær. Takket være den store dugnadsinnsatsen til Grues innbyggere unngikk man en stor oversvømmelse av kommunesentrumet og reddet Kirkenær og store verdier fra vannmassene.

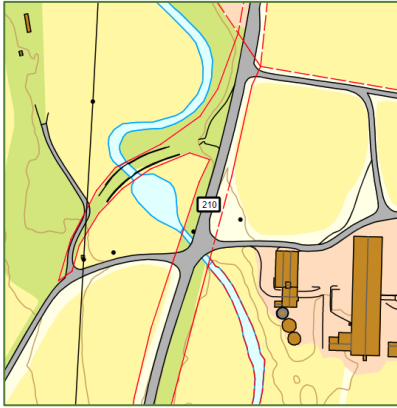
Etter flommen ble det satt opp en [flomstein](#). Den er en takk til de som bidro i dugnaden. På flomsteinen er det høydemarkeringer av blant annet Storofsen i 1789, Vesleofsen i 1995 og flere av de største flommene helt tilbake til 1675.

*«Bygdefolkets kamp mot storflommen i Glomma 1.-6. juni 1995.
7 tusen m³ stein, 300 tusen sekker sand.»*

Etter flommen i 1995 ble det gamle flomverket oppgradert, som ikke hadde klarte å holde vannmassene unna. Den nye flomvollen skal klare å holde store deler av kommunen tørt fra en 400-årsflom.

5.8.4 Bruer

| g.nr. 121 | b.nr. 4 (N-67-00-942 Ø-66-55-42)

Rundt i kommunen er det flere hvelvbruer i stein, laget for å gjøre krysning av de mange elvene enklere. Denne typen bru finnes mange steder i Norge. De ble bygget opp med de steinene som var til rådighet, stablet til massive murer. Teknikken er gammel og kalles tørrmuring, siden det kun er steinene som holde de andre steinene på plass og ikke

mørtel. Ved å belaste de kileformede steinene som er brukt til selve hvelvet kiles steinene sammen og blir enda sterkere. Domma bru ved Bjerke på Grues vestsida er et fint eksemplar på en slik bru. På østsida av Glomma er Sorkabru over Sorka og en på Piksrud ved Grinder slike bruer.

| g.nr. 128 | b.nr. 1 (N-67-07-159 Ø-66-60-89)

I 1904 ble det bygget en bro for å forbedre

forbindelsene mellom Grues øst og vestsida. Sandstadbrua er oppført i en fagverkkonstruksjon i stål. Brua erstattet ferjetrafikken som tidligere var over Glomma ved Opakersundet og ved Sundkøien. Jernbanen og helårsvegene forandret trafikkmønstret og mobiliteten radikalt. Et moderne samfunn vokste fram.

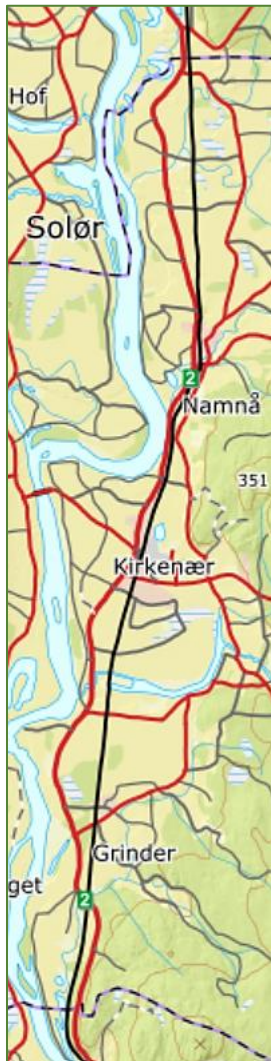

Verneverdi

Bruene var løsningen for å komme seg enklest mulig frem og over vanskelige terreng. Bruene vitner også om den moderne samferdselsutviklingen for å komme seg over større elver og for tyngre og mer transport.

De ulike bruene innehar ulike verdier som kunnskap, opplevelse og bruk. I henhold til deres alder, materialer og beliggenhet.

5.8.5 Solørbanen (Kongsvinger-Elverum)

| g.nr. 16 | b.nr. 28

Solørbanens strekning mellom Kongsvinger og Flisa ble åpnet av Kong Oscar II og prins Eugen 1. november 1893 på Flisa stasjon. Hele Solørbanen åpnet i 1910 og knyttet Kongsvinger i sør med Elverum i nord. Planene om å få Solørbanen bygget hadde vært drøftet helt siden begynnelsen av 1870-tallet, men det var først på 1890-tallet at Stortinget vedtok jernbaneutbyggingen mellom Kongsvinger og Flisa. Strekningen ble bygget på 2 år og 2 måneder.

Med jernbanen fulgte elektrisiteten. Under åpningsseremonien strålte det elektriske lyset over deltagerne og kongen. Aggregatet ble drevet av en lokomobil fra et sagbruk. Dette var første gang elektrisk lys ble brukt i Hedmark.

Jernbanen fikk stor påvirkning for Grue og Solør, økonomien vokste og optimismen spirte. Jernbanen medførte at et nytt arbeidsmarked åpnet seg og skapte muligheter for ny industri, som sagbruk og annen treforedling. Handel og næring vokste frem rundt stasjonene. Det ble i 1902 åpnet meieri på Kirkenær og på 1950-tallet ble kornsiloene etablert. Samt at jernbanen hadde sine egne ansatte som fikk fast lønn, og ordnede forhold i kontrast til de som fremdeles levde fra hånd til munn. Jernbanen endret samtidig med arbeidsmarkedet også bosettingsmønstret, flere av tettstedene omtalt tidligere i planen er et resultat av nettopp jernbanen.

I 1969 gikk det siste damplokomotivet på Solørbanen, men en god stund før dette hadde man begynt med motorvogner som gikk på diesel. På 1960- og

1970-tallet var banens passasjertrafikk nedleggingsstruet flere ganger, dette tilbudet ble tilslutt lagt ned på begynnelsen av 1990-årene.

Stasjonshusene og de tilhørende bygningene ble tegnet av arkitekt Paul Amin Due. Han hadde sin utdannelse fra den polytekniske høyskolen i Hannover, Tyskland, og erfaring fra USA. Byggmester Johan Heinrich Günther Schüssler fra Kongsvinger, av tysk avstamning, var

Postkort av Kirkenær stasjon ca. 1910.
Det eies av Johannes Sorknes.

den som oppførte stasjonsbyggene. Stasjonsbygningene langs Solørbanen ble store og romslige. De ble tegnet i tre klasser, der Flisa som endestasjon var den største. Stasjonen på Kirkenær er av den nest største typen. Prisen for stasjonen på Kirkenær i sin tid var 16.400 kr. En viktig del av stasjonsmiljøene er de tekniske installasjonene. På Kirkenær sto det i tilknytning stasjonen tidligere et vanntårn, og ca. 1959 ble godshusene flyttet nærmere stasjonsbygningen. Stasjonsmiljøene var nydannende og ved mange stasjoner var det stasjonshager der de reisende kunne rusle litt rundt før de kunne fortsette sin reise.

Postkort av stasjonen på Namnå (Navnaaen Stasjon) i sine opprinnelige omgivelser. Eier av postkortet er Johannes Sorknes.

Verneverdi

Jernbanens utbygging var en teknologisk utvikling som satt fart på samfunnet og områdene rundt banen og stasjonene. Jernbanens form i seg selv er godt synlig i landskapet, men i tilknytning til jernbanen har stedene rundt fått sine former og arkitektonisk utforming.

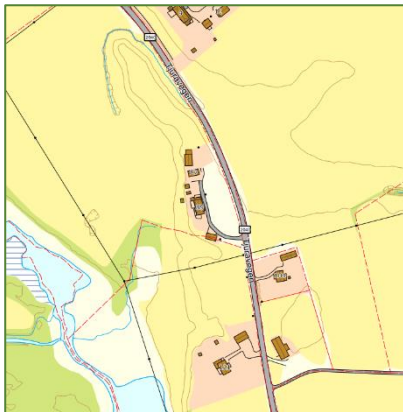
Jernbanen er et kulturminne i bruk, og gjennom bruken ivaretas dens viktighet for næringslivet og for transport av varer. Tidligere også en viktig ressurs for persontransport.

5.9 Krigs- og forsvarshistorie

Grue kommune har grense til Sverige, en strategisk beliggenhet for forsvar. Det er kjent krigshistorie helt fra Kong Christian IVs regentperiode 1588-1648. Den dansk-norske kongen rustet opp forvaret mot svenskegrensen etter urolighetene med Sverige i Sjuårskrigen og Kalmarkrigen. I Solør ble det oppført flere skanser og mindre forsvarsanlegg i tilknytning til Kongsvinger festning. Kongsvinger som ble oppført mot slutten av 1600-tallet som den viktigste delen av forsvarsanlegget i distriktet.

Skogene i Grue hadde under andre verdenskrig en viktig rolle, der flere flyktningeruter gikk over til Sverige som var nøytrale under krigen.

5.9.1 Lundeby skanse

| g.nr. 37 | b.nr. 24 og 55 og g.nr. 38 | b.nr. 1
(N-67-05-027 Ø-67-01-56)

Lundeby skanse er en del i en rekke av forsvarsanlegg fra 1600-tallet langs grensen til Sverige. Beliggenheten langs grensen til Sverige var strategisk. Selve fortet bestod av en palisade som var oppført på en høy jordvoll. Innenfor denne jordvoll var det bygninger som tilhørte fortet.

Den første gangen forsvarsverkene på Tjura er nevnt i skriftlige kilder er i 1623, i forbindelse med aktivitet rundt vakthold knyttet til plyndringstokter.

I 1709 ble det at Lundeby skanse skulle få fast besetning og det ble derfor beordret innsamling av materiale til bygging av "retranchement" og vakthus. Skansen ble en viktig del av forsvaret av Danmark-Norge under Den store nordiske krigen i perioden 1700-1721.

I dag syns omrisset av Lundeby skanse fremdeles i terrenget.

Verneverdi

Lundeby skanse er en del av et forsvarsanlegg langs grensen til Sverige, der sammenhengen til Kongsvinger festning er viktig å forstå. Del av et forsvarsanlegg for å beskytte nasjonen Norge, og der dens beliggenhet og hendelser hatt viktig betydning for den norske forsvarshistorien.

5.9.3 Flyktingerutene

Grøsetsætra langs «Spiker'n», med markeringer for ruten.

I Solør lå området på østsiden av jernbanelinjen i den så kalte grensesonen, her innførte okkupasjonsmaktene "grenseboerbevis". I området forekom det få krigshandlinger under okkupasjonen, men det var en del tysk militære i grenseområdet. På Grøset gård hadde

grensepolitiet kontor i 1. etasje. Det var tre mann på kontoret der. I Skogheim på Grue Finnskog var det grensepostvakt og her var det forlagt omtrent 30 mann. Den største aktiviteten i området under krigen foregikk i det skulte. Gjennom skogsområdene ble det dannet ruter for transport til og fra grensen til Sverige.

Rutene ble viktige både for transport av våpen, utstyr, kurérpost, radiosendere og pakker med mat med mer, men også for å transportere flyktninger til nøytral grunn i Sverige. Flere av rutene var knyttet til ulik drift som drev med transport til og fra skogen, slik som Kølaruta som knyttet seg til AS Finnskogskull som drev kullbrenneri, som var avhengig av vedhogst. Ruta ble lagt ned i 1943, etter at sjefen for bedriften ble angitt og arrestert. Pakkeruta var for transport av i hovedsak mat, fra Sverige og inn i til de som lå i dekning i skogen og helt inn til Oslo. Pakkeruta var knyttet til Kølaruta, men fortsatte også etter at den ruta ble lagt ned. Spiker'n var en lang og krevende rute, fra Eidsvoll gjennom Nord-Odalen og videre gjennom Grue til Sverige. Ruta ble i stor grad brukt for å frakte ettersøkte Milorg-folk i trygghet. Kurréruta tok over for Spiker'n når den stanset høsten 1944.

Det var også flere andre ruter som ble brukt av ulike losere, slik som Martin Mølleruds rute, Einar Gjeteruds rute, Erling Stenbekkens rute, Kjell Smestads rute og XU-ruta. Samtlige av rutene gikk over Grue Finnskog med litt ulike strekninger. De nordlige rutene endte opp enten i Sverige på gården Svenshöjden eller i Nordviggen, mens de sørlige rutene endte opp ved Nøkkelvatten og gården Nordre Millom.

DNT Finnskogen og omegn

[Turistforening](#) har avtaler med grunneiere og stifaddere som sikrer at rutene er i god stand. De har blant annet blåmerket Spiker'n og Skarabergsruta.

Se ut.no for mer informasjon om turer og hytter i Grue kommune.

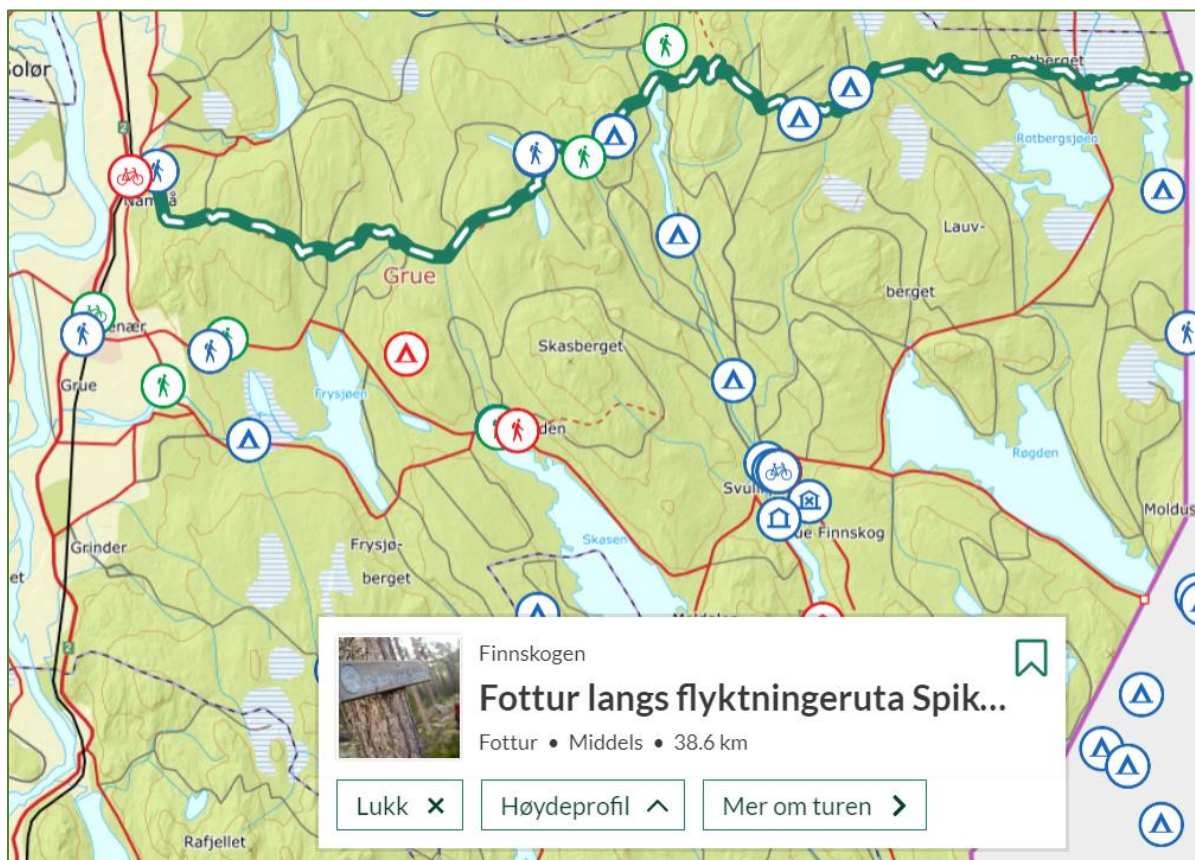

Rutene som ble etablert gjennom skogen under andre verdens krig viktige for historien og minnene om at mennesker har vært på flykt også i Norge og hvordan enkeltmennesker og organisasjoner har jobbet i hemmelighet for å hjelpe disse gjennom store skogsområder til trygghet. De er en del av grenseområdenes krigshistorie.

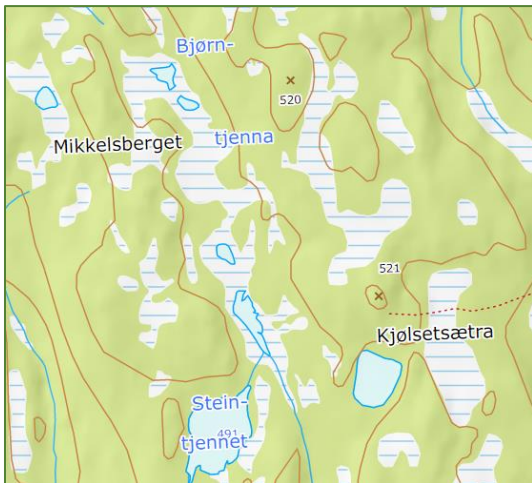
Verneverdi

Vandrerutene har en stor opplevelses- og symbolverdi knyttet til krig og flukt. Ruter med historisk sterkt bakteppe. Rutene er viktige for å ivareta denne historien, reflektere og formidle den. Flyktningerutenes virksomhet har hatt særlig betydning for veldig mange mennesker og for den norske historien. Det er viktig å verne om og formidle den gjennom å tilrettelegge og tilgjengelig gjøre for aktiv bruk av rutene.

De vandrerutene som blir merket og nevnt her er representanter for ulike ruter og ruter som måtte endres underveis for å unngå avsløringer.

5.9.4 Flyslippet på Mikkelsberget

N-67-06-525 Ø-65-56-62

Under den siste vinter av andre verdenskrig (1944-45) ble det sluppet containere med våpen på Mikkelsberget på Grues vestsida. Våpnene ble sendt fra England til Hjemmestyrkene i Grue. På slippstedet finnes det rester etter flere containere rundt i landskapet, disse er dessverre preget av tiden og begynner å bli ganske rustne. Av både miljøhensyn og den historiske verdien bør det være et mål å bevare containerne på en bedre måte, samtidig som tilgjengeligheten for besøkende tas hensyn til.

Etter krigen ble det satt opp en minnetavle av Kong Olav V med en kort beskrivelse av den militære operasjonen og navnene på de som deltok.

Minnetavlene og noen av flyslippkoneinene.

Verdivurdering

Flyslippet er en viktig del av historien om motstandsbevegelsen og forteller om enda en viktig operasjon skogene i området bidro med under okkupasjonen. Stedet har viktig kunnskaps og opplevelsesverdi for de som besøker stedet.

6 Ord- og begrepsforklaring

Automatisk fredete kulturminner er synlig og ikke synlig kulturminner som er fra før 1537, erklærte stående byggverk med opprinnelse fra før 1649, samiske kulturminner fra før 1917 og kulturminner på Svalbard fra før 1946.

Bevaring vedlikehold, istandsetting og tas vare på for fremtiden. Antikvariske prinsipper – kun det som må byttes, tro til materialer og teknikker og stil. Bygningselementer er viktige, som dører, vinduer, tak, trapper og paneler.

Byggeskikk stil og metoder. Materialer, byggeteknikker, skikker og gjenkjennelige elementer i flere bygninger.

Hensynssone er et avgrenset område rundt et fredet eller vernet kulturminne. Området defineres i kommuneplanens arealdel eller i reguleringsplaner, der presiseres hvilke hensyn som skal tas, bestemmelser og/eller retningslinjer.

Kulturlandskap er våre utendørs omgivelser der landskapet er formet av samspillet mellom menneske og natur.

Kulturmiljø er et område der ulike kulturminner anses som del av en større helhet og sammenheng. Begrepet brukes også som et samlebegrep for kulturminner, kulturmiljø og kulturlandskap.

Kulturminne er alle spor etter mennesker i det fysiske miljøet. Spor etter hverdagslivet eller store hendelser.

Materiell og immateriell kulturarv favner bredt om våre kulturer. Den materielle kulturarven favner de fysiske sporene etter fortidens mennesker, mens den immaterielle kulturarven omfatter muntlige tradisjoner og

handlingsbåren kunnskap, som ritualer, dans, musikk og tradisjonelt håndverk.

Meldeplikt gjelder for alle som finner automatisk fredete kulturminner, både enkelt gjenstander og anlegg, om å melde fra de fylkeskommunen. Melding eller innlevering av funn utløser ikke undersøkelsesplikt eller arkeologisk utgravning, med mindre funnet er gjort under gravearbeid, bygging eller lignende.

Verneverdig er et kulturminne eller kulturmiljø som indentifiseres som verneverdig gjennom å ha gjennomgått en kulturhistorisk vurdering. Kulturminnene eller -miljøene vil defineres ut fra ulike verdier, slik som alder, arkitektur, sjeldenhet, historiske sammenhenger, kunnskapsbæring, opplevelse og bruk.

Vernet kan kulturminne eller kulturmiljøet være med hjemmel i lov eller gjennom andre virkemidler, slik som planer eller listeføringer. Kulturminner av nasjonal verdi kan *fredes* etter kulturminneloven. Kulturminner av regional eller lokal verdi kan *vernes* etter plan- og bygningsloven, kirkeloven eller naturmangfoldloven.

7 Handlingsplan

Forvaltning av kulturminner, kulturmiljøer og kulturlandskap på en måte som sikrer kunnskap om fortiden og bærekraftig utvikling.

Tiltak	Tidspunkt	Gjennomføring	Ansvar	Samhandle
Planer og oppslagsverk	Kontinuerlig	Arealplan og reguleringsplaner, med hensynssoner. Analyser, registreringer, veiledere. Bruke de som er og lage nye.	Kommunen; enhet for samfunn, utviklingsavdelingen	Fylkeskommunen og Finnskogen natur og kulturpark
Saksbehandling plan og byggesaker	Kontinuerlig	Gode faglige og tverrfaglige vurderinger i saksbehandling.	Kommunen; kommunalteknikk	Fylkeskommunen kan benyttes for råd om kulturminnefaglige utfordringer
Kart	2021-2022	Legge inn og tilgjengeliggjøre kulturminnene og hensynssoner i kommunens tekniske kart	Kommunen; kommunalteknikk	Fylkeskommunen og riksantikvaren
Stimulere og tilrettelegge for private	Kontinuerlig	Bidra for at lokale eiere og foreninger engasjerer seg i å ta vare på egne kulturminner	Private har ansvar selv, kommune kan stimulere og gi råd.	Fylkeskommunen
Øke kompetanse	2021-	Kompetansesenter knyttet til Norsk skogfinsk museum.	Kommunen; utviklingsavdelingen	Fylkeskommunen, Norsk Skogfinsk Museum, Riksantikvaren

Fokusere på temaer som er viktige for kommunens identitet, vil bidra til samskaping og som vil være arenaer der innbyggere, lag, foreninger og næringsliv kan samles om noe felles.

Tiltak	Tidspunkt	Gjennomføring	Ansvar	Samhandle
Stasjonsbyen Kirkenær	Kontinuerlig	Planarbeid, saksbehandling. Økte kunnskapen om historien, stedsvandring.	Kommunen; teknisk avdeling, kulturavdelingen	Utbyggere og næringsliv. Lag og foreninger.
Kirkebrann 200-år	2021-2022	Arrangere en markering med ulike arrangementer, aktiviteter og aktører.	Kommunen; utviklingsavdelingen og Grue menighet	Ulike aktører, lag, foreninger og private.
Skogfinsk kulturarv	Kontinuerlig	Støtte opp om Norsk skogfinsk museum, tilrettelegging for deres drift og behov. Være en medeier i Finnskogen natur og kulturpark.	Kommunen; samfunnsenhet og utviklingsavdelingen	Norsk skogfinsk museum og Finnskogen natur og kulturpark
Formidling av Svullryas historie	2021-	Skilt, vandring	Kommunen; Stedsutviklingsprosjektet for Svullrya	Norsk Skogfinsk Museum og private eiere.
Industrihistorien	2023-	Bevisstgjøre og bygge kunnskap om kommunens industrihistorien på Tjura, industri langs åene, osv.	Kommunen; Enhet for samfunn	Lag og foreninger
Skogbrukshistorien	2023-	Bevisstgjøre og bygge kunnskap om tømmerfløting, sagbrukene, osv.	Kommunen; kulturavdelingen	Lag og foreninger
Førreformatorisk historie (hovedfokus på vikingtid)	Kontinuerlig	Bevisstgjøre og bygge kunnskap om kommunens fortid.	Kommunen; kulturavdelingen, bibliotek. Private har ansvar for å melde fra om funn.	Lag og foreninger.

Tilgjengeliggjøre kulturminnene og bruke disse aktivt i blant annet kulturformidling, opplevelse - og besøksnæring og tilrettelegging av turløyper/kulturstier.

Tiltak	Tidspunkt	Gjennomføring	Ansvar	Samhandle
Prosjekter rundt kulturminnene	Kontinuerlig, ulike sesonger	Skoleprosjekter, ekskursjoner i barnehager, seniortilbud, vandring, formidling, prosjekter, dugnader	Kommunen; ulike enheter og biblioteket	Lag og foreninger.
Informasjon og markedsføring	Kontinuerlig	Kommunisere kultur og kulturminner som en attraksjon.	Kommunen; <i>næring og kommunikasjon</i> , kultur, utviklingsavdelingen	Private eiere, lag og foreninger, fagperson for tema eller objekt.
Tur- og kulturstier	Kontinuerlig, ulike sesonger	Skjøtsels, tilrettelegges, markere og skilte stier med kulturhistorisk bakgrunn. Arrangere vandring eller formidling med ulike grupper i samfunnet, PR mot besøkende.	Kommunen; <i>kommunikasjon</i> , kultur, biblioteket	Private, lag og foreninger.
Fokus på et kulturminne	En gang i mnd. Eller en-to ganger i halvåret	Formidle et nytt kulturminne. Presentere det på ulike SoMe, og lage en aktivitet rundt kulturminnet i løpet av perioden, som vandring eller foredrag.	Kommunen; <i>kommunikasjon</i> , kultur, biblioteket og skolen/barnehage.	Lag og foreninger

8 Vedlegg 1

Vedtaksfredete kulturminner i Grue

Vedtaksfredete eiendommer	Type av bygning	Gnr/bnr
Grinder	Hovedbygning	47/1
Grinder	Bur	47/1
Kongshov	Lennsmannsstue	24/1
Kongshov	Gjesteloft	24/1
Opset	Hovdbygning	87/1
Opset	Svalgangsbygning	87/1
Nygård (Gråbeinmoen, nå på Gruetunet)	Svalgangsbygning	3/14

Forskriftsfredete bygninger i Grue

Forskriftsfredete eiendommer	Type av bygning	Gnr/bnr
Grue prestegård	Hovedbygning	15/51, 15/48
Grue prestegård	Stabbur	15/51, 15/48

Automatisk fredete kulturminner i Grue

Automatisk fredete bygninger	Type av bygning	Gnr/bnr
Enger, Vestre	Kjellerbu	53/20, 136/2

Bygninger regulert til bevaring

Bygninger regulert til bevaring	Type bygning	Gnr/bnr
Namnå	Stasjonsbygning	15/25
Kirkenær	Stasjonsbygning	16/28
Kirkenær	Godshus	16/70
Kirkenær	Ilgodshus	16/28
Kirkenær	Park	16/28
Grinder	Stasjonsbygning	46/31
Grinder	Ilgodshus	46/31

9 Vedlegg 2 - Tidligere registrerte kulturminner som følger planens tematikk.

Skogfinske eiendommer

Eiendom	Gnr/bnr	Verneverdi
Bekkelund	113/19	Middels
Bråten (Røgdeby)	112/15	Høy
Furuberg (Nordgarden)	115/4	Høy
Furuberg, (Austgarn)	115/2	Høy
Furuberg, (Vestgarn)	115/1	Høy
Granberg	114/6	Høy
Granli	114/3	Lav
Hegglund	114/14	Høy
Helgeberget (Nilstorpet)	114/17	Lav
Helgeberget, Nordre	114/3	Mid
Helgeberget, Søndre	114/4	Høy
Holen (Helgebergsholen)	114/11	Middels
Hytjanstorpet	95/2	Høy
Luka	113/4	Middels
Nilsbråten	114/26	Middels
Rotneberget, Millom	108/6	Høy
Røgdeli	112/30	Middels
Sæterbakken, Nordre (Holtet)	114/22	Middels
Sæterbakken, Søndre	114/2	Høy
Sørgården	114/13	Middels
Vålberget, Østre	112/9	Middels
Askogsberget (Nedgarden)	116/1	Høy
Klemetsbråten og Mellombråten (Pershemmet)	116/2	Middes
Linna, Nordre (Nord- Jacob)	116/4	Lav
Linna, Søndre (Sør - Jacob)	116/20	Middels
Askogsberget (Oppigården)	116/5	Høy
Leikåsen	116/8	Høy
Mellombråten (Kesten)	116/11	Lav
Skredderbråten	116/12	Lav
Askogsberget (Karelius)	116/14	Middels
Søndre Mellombråten (Nystøga)	116/15	Middels
Råholt	116/16	Middes

Mellombråten (Karelius)	116/28	Middels
Midtskog	116/38	Middels
Samuelsmoen	112/38	Høy
Midtre Østberget	112/14	Middels
Bråten (Røgdeby)	112/15	Høy
Samuelsmoen og Samuelsestryen	112/16 & 17	Middes
Søndre Østberget	112/19	Middels
Nordre Østberget	112/20	Høy
Kirkesjøberget	112/5	Middels
Kalneset (Vestre Kalneset)	112/6	Middels
Heikiplassen	111/20	Middels
Åransberget	112/7& 8	Middels
Torkel	111/1	Høy
Pekkola	111/1	Middels
Bakkola	111/1	Middels
Tvengsberget	110/1	Høy
Søndre Lindalen	102/11	Høy
Knappen (Svartbergsknappen)	98/4	Middels
Svartberget	98/4	Middes

Registreringene på Grue Finnskog er utført av Hans Johnsson for Hedmark fylkeskommune mellom årene 2006-2011.

Bygningstiljøer og kulturmiljøer i jord- og skogbruk

Registrerte historiske hageanlegg	Gnr/bnr
Grøset	12/56
Kongshov	24/1
Grinder gård	47/1
Hytjanstorpet	95/2

Hageanleggene er registrert av Ingeborg Mellgren- Mathisen For Hedmark fylkeskommune

Registrerte sætrer i Grue	Gnr/bnr	Verneverdi
Sætersætra	Vestmarka	Middels
Godtlandssætra	Vestmarka	Middels
Engersætra	Vestmarka	Middels
Kjølsetsætra	Vestmarka	Middels
Bjerkessætra	Vestmarka	Middels
Saltjernsætra	Vestmarka	Middels

Vakkerætra	Vestmarka	Middels
Nybosætra	Vestmarka	Middels
Refsetsætra	Vestmarka	Middels
Opakersætra	Vestmarka	Middels
Skarasætra	Vestmarka	Middels
Tobakkhølet	Vestmarka	Middels
Djuptjernssætra	Vestmarka	Middels

Registreringen av sætrene på Vestmarka ble utført av Knut Ola Storbråten og Håkon Bjerke i forbindelse med utarbeidelse av fylkesdelplan for Vestmarka.

Sætrer i Grue (fra Ottesens bok)	Beliggenhet	
Bergersætra	Østsiden	
Bjekesætra	Vestsiden	
Botilrudsætra	Vestsiden	
Brusætra	Østsiden	
Byersætrene	Østsiden	
Bårderudsætra	Østsiden	

Dalsætra	Østsiden	
Djuptjennsætra	Vestsiden	
Engersætra	Vestsiden	
Fjøråssætra/Skyrudsætra	Vestsiden	
Forkerudsætra	Østsiden	
Fossæter	Vestsiden	
Gamle Haugsætra	Østsiden	
Gammelvollen	Østsiden	
Gotlandsæter	Vestsiden	
Granerud	Østsiden	
Grindersætra	Østsiden	
Grue prestegard sæter	Østsiden	
Grusetsætra	Østsiden	
Haugasætra	Østsiden	
Haugsætra	Østsiden	
Hemsætra	Vestsiden	
Holstadsætra	Østsiden	
Husmannssætra	Østsiden	
Hvebergsætra	Østsiden	
Karlstadsætra	Østsiden	
Kjølsetsætra	Vestsiden	
Kolbjørnsætra	Østsiden	

Kongsgardsætra	Vestsiden	
Kongshovsætra	Østsiden	
Kulblikksætra	Vestsiden	
Kverner sætra	Østsiden	
Lensmannsvollen	Østsiden	
Lundebysætrene	Østsiden	
Mosætra	Østsiden	
Nessætra	Vestsiden	
Nordgardsætra	Vestsiden	
Nordgrensætra	Østsiden	
Nordre Vollsætra	Østsiden	
Nybosætra	Vestsiden	
Nysæter	Vestsiden	
Nysætra	Vestsiden	
Opakersætra	Vestsiden	
Oppi sæter	Østsiden	
Opsetsætra	Vestsiden	
Refsetsætra	Vestsiden	
Risbergsæteren	Vestsiden	
Risbergsætra	Vestsiden	
Risbergsætra/Nysæter	Vestsiden	
Rønæssætra	Vestsiden	
Saltjernsætra	Vestsiden	
Sandersætra	Østsiden	
Setersætra	Vestsiden	
Sillerudsætra	Vestsiden	
Skarasætra	Vestsiden	
Skjelversætra	Østsiden	
Skulstad sæter	Østsiden	
Skurvsætra	Vestsiden	
Skytresætrene	Østsiden	
Smågardssætra	Østsiden	
Stemsrudsætra	Østsiden	
Svinørsætra	Vestsiden	
Søndre Vollersætra	Østsiden	
Tobakkshølet	Vestsiden	
Torderudsætra	Østsiden	
Tostensbøl sæter	Østsiden	
Trælsætra (Piksrudsætra)	Østsiden	
Vakkersætra	Vestsiden	
Veltsæter	Østsiden	
Veltsætra	Østsiden	
Voldsnessætra	Vestsiden	
Ødegårdsætra	Østsiden	

Østmovollen	Østsiden	
Østre Byersæter	Østsiden	

Denne fortegnelsen av sætrer i Grue inngår i Bjørn Ottenses bok "Seterbruk i Grue".

Registrerte skogshusvær i Grue	Gnr/bnr	Verneverdi
Tuterudkoia	47/5	Høy
Roterudkoia	47/5	Høy
Råstua	47/5	Høy
Johannesburg	47/5	Høy
Pondan	47/5	Høy

Kulturlandskap

Registrerte kulturlandskap i Grue	Gnr/bnr	Verneverdi
Hytjanstorpet	95/2	Høy
Kalneset, Østre	112/2	Middels
Kalneset, Vestre	112/27	Middels
Lauvhaugen	111/1	Høy
Tvengsberg	110/1	Middels

Tekniske industrielle kulturminner

Registrerte fløtingsminner i Grue	Vassdrag	Anm.
Engersæterdammen med koietuft	Agnåa	
Krokfløydammen	Agnåa	
Saltjernsdammen	Salbekken	Til Agnåa
Holmsjødammen	Holmsjøen	Til Agnåa
Rundbergsduldammen med koe og skjul	Agnåa	Tilløp
Opakerdammen	Agnåa	
Storfløydammen	Agnåa	
Spongbekkdammen	Spongbekken	Til Agnåa
Kanal til Salbekken	Spongbekken	Til Agnåa
Neskverndammen	Agnåa	

Skådam ved Nessetra	Agnåa	
Djuptjermsdammen	Slåbekken	Til Domma
Høgbergdammen	Domma	
Smedstaddammen	Domma	
Kornslodammen	Grautåa	
Grautådammen	Grautåa	
Kanal	Tysjøen	
Tysjødammen og skådam	Tysjøen	
Kanal	Tysjøen	
Frysjødammen	Frysjøen	
Bjølsjødammen	Jernåa	
Jernåttjerndammen	Jernåa	
Namnsjødammen	Namnåa	
Aursjødammen	Rotna	
Sikringsdam	Rotna	Mellom Vintersjøen og Kjerringtjernet
Kanal	Rotna	Fra Vintersjøen
Rotnedammen med dambu og båthus	Rotna	
Sikringsdam (voll dam)	Rotna	Ved Kløftfossen
Kverndammen	Rotna	Ved Svullrya. Primært industridam med benyttet ved fløtinga.
Helgedammen med koi og båthus og kanal	Rotna	
Nøklevassdammen med dambu	Nøklevassåa	Til Rotna
Kjerkesjødammen	Kjerkesjøåa	Til Rotna
Skådam	Kjerkesjøåa	Til Rotna
Kanaliserings	Kjerkesjøåa	Til Rotna
Damarm og kanal	Rotna	Ved Maivansva
Skådam	Rotna	Nord for Årasfossen
Skådammer	Rotna	Ved Årasfossen
Kanal	Rotna	Vinterfløyta
Langtjernsbekken	Lukasbekken	
Dvaladammen	Lukasbekken	Ved Røgden

Løvbergsdammen	Løvbergåa	I Røgdenvassdraget
Kanal og volldam	Røgdenvassdraget	Mellom Stortjernet og Nordre Baksjøen
Baksjødammen	Røgdenvassdraget	Ved Nordre Baksjøen
Nydammen	Røgdenvassdraget	Ved Rotbergssjøen
Baksjødammen	Røgdenvassdraget	Ved Søndre Baksjøen

Møteplasser, institusjoner og kommunikasjoner

Registrerte forsamlingshus i Grue		
Eksisterende hus		
<i>Bygningens opprinnelse, formål og navn</i>	<i>Byggeår</i>	<i>Sted</i>
Religiøse		
Bedehuset	1909	Grue Finnskog, Svullrya
Toverud Betel	1909	Øvre Grue, Sorknes
Fredheim	1934	Grue Vestside, Skjelmerud
Kirkenær Bedehus	1930-tallet	
Misjonshuset	1955	Namnå
Politiske		
Alfheim	1920-25	Namnå
Geitryggen	1949-50	Frysjøberget
Frilynt /andre		
Vestheim	1902	Grue Vestside
Skogheim	1903	Grue Finnskog, Svullrya
Fram	1904	Grinder
Furumo	1938	Grue Finnskog, Mellombråten
Skytterhuset	1922-23	Tjura
Rosenborg	1920-25	Kirkenær
Landbrukssalen	1960	Kirkenær
Ikke lengre eksisterende hus		
Religiøse		
Betanina, revet på 1970-tallet	1913	Grue Vestside, Svinøre
Betesda, revet 1983	1920	Tjura

Politiske		
Skogklang, revet 1939-1945	1903	Grinder
Folkets hus, revet og solgt som hytte		Grue Vestside
Frilynt/ andre		
Verdane, brannskadd og revet	1908	Namnå
Furulund, revet ca 1957	1900	Kirkenær

Registrering av forsamlingshus i Grue kommune. Registreringen er utført av Kari Rudi på oppdrag av Hedmark fylkeskommune. Registreringen var et delprosjekt til fylkesdelplanen "Kulturminner for Hedmarks framtid" – fylkesdelplanen for vern og bruk av kulturminner og kulturmiljøer.